O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV.№

Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1998 йил, 10 ноябр | 37 (167)-сон

ЭНГ ЯХШИ ҲАМКОРЛИК — БМТ ВА ЮНЕСКО БИЛАН ҲАМКОРЛИК

ЮНЕСКО ИЖРОИЙ КЕНГАШИНИНГ ТОШКЕНТДА ЎТГАН 155-СЕССИЯСИ МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЯНГИ ТАРИХИДА ЖУДА КАТТА ВОҚЕА БЎЛДИ. СЕССИЯ КУН ТАРТИБИГА ҚЎЙИЛГАН «ДУНЁ МАДАНИЯТИ ВА ЮНЕСКОНИНГ АЪЗО ДАВЛАТЛАРИДАГИ ФАОЛИЯТИ» МАВЗУСИ ҲОЗИРГИ ЗАМОН ҲАМДА БАРЧА ЖАҲОН ХАЛҚЛАРИ УЧУН ҒОЯТДА МУҲИМ АҲАМИЯТГА ЭГА. БМТ БОШ АССАМБЛЕЯСИ 2000-ЙИЛНИ «ХАЛҚАРО ДУНЁ МАДАНИЯТИ ЙИЛИ» ДЕБ ЭЪЛОН ҚИЛДИ. СЕССИЯДА ЎЗБЕКИСТОН ПРЕЗИДЕНТИ ИСЛОМ КАРИМОВ НУТҚ СЎЗЛАДИ. УНИНГ НУТҚИ ЖАҲОННИНГ БУГУН ВА КЕЛАЖАК УЧУН ЎТА МУҲИМ БЎЛГАН МУАММОЛАРИНИ КЕНГ ҲАМДА ТЕРАН КЎТАРГАНИ, ИНСОНИЯТНИНГ ОҒРИҚЛИ МАСАЛАЛАРИНИ ЕЧИШДА ЯНГИЧА ЙЎЛЛАР ТАКЛИФ ҚИЛГАНИ БИЛАН ЖАҲОН ЖАМОАТЧИЛИГИНИНГ ЭЪТИБОРИНИ ТОРТДИ.

ЮНЕСКОНИНГ ТОШКЕНТДА ЎТГАН СЕССИЯСИДА ЎЗБЕКИСТОН ПРЕЗИДЕНТИ ИСЛОМ КАРИМОВГА ЮНЕСКОНИНГ АБУ АЛИ ИБН СИНО НОМИДАГИ ОЛТИН МЕДАЛИ ТОПШИРИЛДИ.

СЕССИЯ ҚАТНАШЧИЛАРИДАН БИРИНИНГ АЙТГАН СЎЗЛАРИ ШУ КУНЛАРДА ОДАМЛАР ҚАЛБИНИ ТЎЛДИРГАН МИННАТДОРЧИЛИК ҲИССИЁТЛАРИНИ ТЎЛА ИФОДАЛАБ БЕРДИ:

— МЕН КОМИЛ ИШОНЧ БИЛАН АЙТАМАНКИ, ЎЗБЕКИСТОН ПРЕЗИДЕНТИ ИСЛОМ КАРИМОВ ҲАҚИҚИЙ МАЪНОДА КЕЛАЁТГАН ЯНГИ МИНГ ЙИЛЛИКНИНГ ОДАМИДИР.

Ислом Каримовнинг кейинги йиллар ичида иқтисод, маориф, маданият, маънавий меросни тиклаш борасида олиб бораётган қизғин амалий ишлари Имом Бухорий, Фарғоний, Амир Темур, Навоий, Ибн Сино, Беруний ворислари қандай бўлиши мумкинлиги ва кераклигини ёрқин бир тарзда жаҳонга намоён этди.

ИСЛОМ КАРИМОВ:

● Менинг назаримда, жаҳон маданияти ғояси XXI асрдаги умуминсоний тараққиёт фалсафасининг манбаи бўлиб хизмат қилади. бу ғоя ўтган асрларда ҳам кўп қиррали ва бетакрор инсоният цивилизацияси ривожининг ўзаги, юксак маънавият ва инсонпарварлик ғояларининг асоси бўлиб хизмат қилган.

Бу ғоя бугун ҳам дунёда тинчлик ва барқарорликни сақлаб қолиш йўлида халқларни бирдамлик ва ҳамкорликка даъват этиши лозим. **Мен умуминсоний қадриятлар ривожини ҳар бир халқ маданияти ва ўзига хослигининг ўзаро уйғунлашувида деб биламан.**

Маданиятларнинг шу тарздаги уйғунлашувигина умуминсоний маданият ва бутун цивилизациянинг гўзаллиги ва қадр-қимматини яратади. Зеро, умумий цивилизация турли халқларнинг маданиятларидан шаклланади.

Миллий ва дунё маданиятларининг энг яхши намуналарини кенг тарғиб қилиш ва оммалаштириш ўсиб келаётган авлодни, замонавий ёшларимизни маънавий тарбиялашнинг асоси бўлмоғи лозим.

Мен маданият ва маърифат дунёни жаҳолат ва **ваҳшийликдан, диний ва миллий экстремизмдан, этник қарама-қаршилик, минтақавий можаро ва урушлардан сақлай олишига ишонаман.**

● «Кириб келаётган XXI асрда дунёни маданият ва маънавият қутқаради», деб айтган бўлардим.

● Ўзбекистон аҳолисида айниқса амалда халқаро террорчилик ва диний экстремизм полигонига, дунёвий наркобизнес марказига айланиб қолган Афғонистонда рўй бераётган воқеалар қаттиқ ташвиш ва хавотир уйғотмоқда.

Афғонистондаги урушнинг кенг қулоч ёйиш хавфи одатий тушунчадаги давлатлараро чегаралар бўлмаган Марказий Осиё минтақасида олдиндан кўриб бўлмайдиган оқибатларга олиб келиши мумкин. Афғонистон ҳарбий-сиёсий танглик ўчоғи бўлибгина қолмасдан, айни пайтда қурол ва наркотик моддалар тарқатиш манбаи, террорчилар, диний экстремистларни тайёрлаш маркази ҳамдир.

Бу ерда жаҳон цивилизациясидан, умуминсоний қадриятлардан узилиб қолган, қўлидан фақат жанг қилиш келадиган бутун бир авлод вояга етди.

Бизнинг умумий цивилизациямизнинг ажралмас қисми бўлган бу кўҳна заминдаги тарихий-маданий ёдгорликларга уруш туфайли етказилган зарарни аниқлаш жуда қийин. Қачонлардир гуллаб-яшнаган водийлар саҳрога, кўплаб шаҳарлар вайронага айлантирилди.

Мен шунга аминманки, жаҳон ҳамжамияти мамлакатларининг, биринчи навбатда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг фаол иштироки, агар зарурат туғилса, мажбурий аралашувигина Афғонистон фожиасини бартараф этиши, бу мамлакатнинг жафокаш халқига тинчлик ва барқарорликни қайтариб бериши мумкин.

● Биз миллий маданиятнинг ўзига хослигини тиклаш ва ривожлантиришга катта аҳамият берар эканмиз, миллий ўзликни англаш жаҳон маданияти ғояларидан, умуминсоний қадриятлардан узилмаслигини назарда тутамиз. Ўзбек халқининг тарихи ва маданияти умумбашарий цивилизациянинг таркибий ва ажралмас қисмидир.

Ўзбекистон халқи авлоддан авлодга асраб-авайлаб мерос бўлиб келаётган тарихий ва маданий қадриятларини ва ўзига хос анъаналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлди.

● Шубҳасиз, 1999 йилда ЮНЕСКО шафелигида туркий халқлар достони «Алпомиш»нинг минг йиллигининг нишонланиши ҳам барча туркийзабон халқлар учун улкан байрам бўлади.

Туркистон миниатюра мактабининг асосчиси, Шарқнинг беназир мусаввири Камолиддин Беҳзоднинг 2000-йилда нишонланадиган 545 йиллик юбилейи ҳам дунё жамоатчилигида катта қизиқиш уйғотади, деб ўйлайман.

Учинчи минг йиллик ибтидосида биз ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида қадимий цивилизациянинг, давлатчилик ва зардуштийлик даври динининг пайдо бўлиши ва ривожланиши нуқтаи назаридан бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган, умуминсоният тараққиётида ёрқин из қолдирган икки шонли сананинг гувоҳи бўламиз. Бу Термиз шаҳрининг 2500 йиллиги ҳамда Хоразмда яратилган зардуштийликнинг муқаддас китоби «Авесто»нинг 2700 йиллиги юбилейларидир.

Умид қиламизки, ЮНЕСКО Ижроия Кенгаши ва Бош Конференцияси бу саналарни нишонлаш борасидаги бизнинг ташаббусларимизни қўллаб-қувватлайди.

● Айни вақтда инсоният тарихи турли миллат ва диний эътиқодга мансуб одамлар юз йиллар мобайнида бир оила каби иноқликда яшаганлари борасидаги мисолларни ҳам билади. Минг йиллар давомида турли-туман дин, маданият ва турмуш тарзига эга бўлган халқларнинг биргаликда яшаши ва ҳамкорлиги маркази бўлган Ўзбекистон бунинг инкор этиб бўлмайдиган тасдиғидир. Қадим замонлардан бу ерда мусулмончилик, насронийлик, яҳудолик, буддийлик ва бошқа кўҳна динлар нафақат бирга яшаган, балки бирбирини тўлдирган, бойитган. Айнан шу заминда юз йиллар давомида дунё маданиятларининг катта миқёсдаги бир-бирини бойитиш жараёни рўй берган.

Ўзбекистонда турли диний оқим ва конфессияларнинг мавжудлиги ҳам шу билан изоҳланади. **Мен фахр билан айтишим мумкинки, халқимизнинг бутун тарихи давомида ҳеч қандай диний низо, одамларни миллати ва диний мансублигига қараб айириш ҳоллари бўлмаган ва бунга биз ҳеч қачон йўл қўймаймиз.**

Бизнинг юртимизда ҳеч қачон антисемитизм кўринишлари ҳам учрамаган. Аксинча, Бухоро яҳудийлари ислом таълимотига салмоқли ҳисса қўшган, исломий маданиятларнинг асосчиларидан бўлган ўзбеклар билан иноқликда яшаганлар.

Ўзбек халқи ўзининг бутун тарихи давомида, ҳамма вақт бошқа халқлар ва конфессиялар вакилларига нисбатан ўзининг хайрихоҳлик ва ҳурмат билан ёндашишини намоён этиб келган.

Этник, маданий ва диний хайрихоҳлик ва очиқкўнгиллик ўзбек халқининг ўзига хос туғма фазилатларидан бирига айланган.

Ўйлайманки, турли диний эътиқод, конфессияларга мансуб кишиларнинг тинч-тотув яшашидан иборат бўлган бизнинг тажрибамизни миллатлараро, диний ва этник асосдаги турли-туман ички ва минтақавий можароларни бартараф этишда муваффақият билан қўллаш мумкин.

ЮНЕСКО Ижроия Кенгаши сессиясининг 155-якунловчи мажлисида сўзлаган нутқидан.

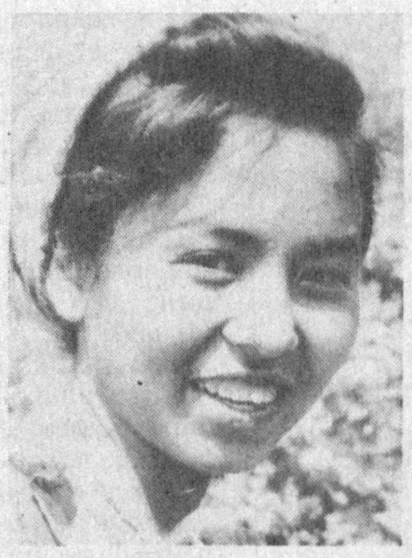

Республикамизда пахта йиғим-терими давом этмоқда, хирмонларнинг салмоғи тобора ортиб борётир.

Суратларда: мусобақадошлар: Наманган тумани ҳокими Рустамжон Исматуллаев (чапдан) ва Уйчи тумани ҳокими ўринбосари Муҳиддин Валиев; ҳамда Наманган тумани Ўзбекистон жамоа хўжалигининг илғор теримчиси Ойшахон Иномова.

Т. Маҳкамов олган суратлар.

ПАРТИЯ ФАОЛЛАРИ ВА МИЛЛИЙ МАРОСИМЛАР

Яқинда Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партияси Тошкент шаҳар ташкилотининг раёсат йиғилиши бўлиб ўтди. Йиғилишда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 1998 йил 28 ноябрдаги Фармонида халқ, мамлакат, жамият ва барча фуқаролар олдига қўйилган вазифалар кўриб чиқилди. Оилавий тантаналар, тўй-ҳашамлар, маърака ва маросимларни ўтказишда кўп жойларда дабдабабозлик, шуҳратпарастлик, исрофгарчиликлар рўй бераётгани, манмансираб кетиб, раҳбарлик лавозимларини суиистеъмол қилиб, хунук одатларга йўл қўяётган мансабдор кимсаларнинг ғайриахлоқий ҳаракатлари жойларда соғлом муҳитнинг бузилишига сабаб бўлаётгани Президент Фармонида рўй-рост очиб ташланди. Муқаддас анъаналаримизнинг обрўсини тўкадиган, одамлар нафратини қўзғайдиган, ёшлар тарбиясига ёмон таъсир кўрсатадиган бундай дабдабабозликларга чек қўйиш чора-тадбирларини белгилади.

Йиғилишда сўзга чиққан Ҳ. Оллоқулов, С. Файзуллаев, Т. Тошлонов Фармонда халқ ҳаёти, маиший турмуши ва қолаверса, унинг яшаш манфаатларида, тақдирида жуда муҳим ўрин тутган муаммолар кўтарилгани, халқ ўз турмушининг бу каби масалаларини ечишга бир ёқадан бош чиқариб отланганини жонли мисоллар келтириб қайд этдилар. Меҳр-мурувват, хайр-саховат, эл-юртни ҳар жиҳатдан обод этиш, йўллар, кўприклар қуриш, гавжум гузарлар, иш расталари, катта-кичик корхоналар қуриб, халқ учун кенг даромад манбалари яратиш — шуларгина ҳар қандай инсонга ҳақиқий обрў-эътибор келтириши мумкин.

Раёсат миллий қадриятларимизнинг туб моҳияти, маиший маданиятимизнинг маъно ва мазмуни, маросим ва маъракаларнинг халқ ҳаётидаги ўрни, уларни ўтказишда тежамкорлик, ихчамлик, камтарликка алоҳида эътибор бериш, уларнинг гўзал намуналарини яратишда партия фаолларининг фаол иштироки юзасидан тадбирлар белгилади.

Раёсат Тошкент шаҳар Юнусобод туман партия ташкилотининг раиси Ҳ. Оллоқуловнинг ҳисоботини ҳам тинглади. Партия аъзоларининг сиёсий фаоллигини жонлантириш масалаларини кўриб чиқди.

Саидбосит ФАЙЗУЛЛАЕВ,
Миллий тикланиш демократик партияси Тошкент шаҳар кенгаши раисининг ўринбосари

Очиқ мулоқотлар

ЖАҲОН БЎЙЛАБ ... ЙЎЛЛАРДА

Ўз автомобилларимиз юртимизнинг катта-кичик йўлларини тўлдира бошлаганига ҳам мана икки йилдан ошди.

— Ўтган икки ярим йил ичида мамлакатимизда «Тико», «Нексия, «Дамас» автомобиллари ишлаб чиқариш ортиб боряпти. Харидорлар ҳам камаяётгани йўқ. Халқона тилда айтсак, енгил автомашинларимизни оёғини ерга тегизмай сотиб олишяпти. Бу маълум маънода маҳсулотимизнинг сифати қай даражада эканлигини, халққа яқинлигининг бир кўрсаткичи албатта, — деди «Ўзавтосаноат» Давлат уюшмасининг раиси Қ. Р. Парпиев. журналистлар билан бўлган очиқ мулоқотда. — 1998 йилнинг ўтган 9 ойи мобайнида 40 мингдан зиёд енгил автомобил ишлаб чиқарилди. Улар хорижий мамлакатларнинг бозорларида ҳам харидоргир бўла бошлади. МДҲ мамлакатлари, айниқса Россияга экспорт ҳажми йил сайин ортиб бормоқда, дунёнинг бошқа давлатларида ҳам автомобилларимизга бўлган қизиқиш ва эътибор кучаяётганини ҳис қилиш биз учун қувонарлидир.

Ўзбекистон Миллий матбуот маркази томонидан уюштирилган учрашувда журналистлар автомобил саноатининг бугуни ва эртаси, кўламли амалий қадамлар, шу билан бирга, соҳадаги ўзига хос муаммолар хусусида фикр алмашдилар, ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб олдилар.

Маълумот учун муштарийларимизга ушбуларни қайд қилишни истардим: «Ўзавтосаноат» давлат уюшмаси таркибига мулкчилик шакллари ва фаолият доираси турлича бўлган 70 дан ортиқ ташкилот киради: енгил ва юк автомобиллари ҳамда тракторлар, мидибус автомобил ва трактор двигателлари бутловчи қисмлар ишлаб чиқариш, автосервис хизмати кўрсатиш корхоналари ва бошқалар. Кўриниб турибдики, уюшма мустақиллик боис тараққиётнинг янги кучларидан қувват олган катта залворга, замонавий имкониятларга эга. Муваффиқиятлар ғуруримиз оширади, соҳадан тушаётган даромадлар эса мамлакат иқтисодиётини кўтаришда ўз салмоғига эга. Лекин яна бир асосий жиҳатни ҳам тилга олмай ўтолмаймиз. Маълумки, қишлоқ хўжалигини замонавий техникалар билан таъминлаш иқтисодийислоҳотларнинг асосий омилидир. Ҳурматли Қудрат Раҳматович Парпиев айни шу борадаги ижобий силжишлар, муаммолар, умуман, соҳани янада тараққий эттиришга доир келажак режалар ҳақида ҳам тўхталди. Айни пайтда турли шаклдаги янги корхоналарни қуриш ишлари олиб борилаётганлигини айтиб ўтди. Бу саъй-ҳаракатлар аҳолини иш билан таъминлашда ҳам, шубҳасиз, катта аҳамиятга эга. Ҳозир конвейрларда ишлаётган ишчиларнинг ўртача иш ҳақи 16 минг сўмни ташкил қилиши, энг қувонарлиси, соҳада меҳнат қилаётган кишиларнинг катта қисми миллий кадрларимиз эканлигини таъкидлади.

Ҳа, халқимиз билим ва ихтисос орқали қудрат орттириш йўлига кирди. У ҳар қандай соҳада замон билан бўйлашиш имкониятига энди эга.

Д. МАТКАРИМОВА.

ҚАДРЛИ ЎҚУВЧИ!
«Миллий тикланиш» газетасига 1999 йил учун обуна бошланди. «МТ»га барча алоқа бўлимларида ёзилиш мумкин. Келинг, бирга тикланайлик!

ТЎЙ «ТЎЙ!» ДЕГАНИ ЭМАС

Тўй — миллатимизнинг энг қадим, энг нозик анъаналарини бизгача олиб келаётган садоқатли элчи.

Тўй — яхши соатлар шукронаси.

Тўй — мурод.

Бу ёки бошқа сифатларини олиб қарасак ҳам, тўйнинг барча маънолари яхшилик, эзгуликка туташади. Аммо ёлғон давлат мафкураси даражасига кўтарилган ўтган замонларда ҳамма тушунчалар аста-секин ўз моҳиятидан узоқлаша борган. Шу қатори тўй, тўйчиқлар, қатор маърака ва маросимлар ҳам.

Тўй — бойлигини намойиш қилувчи майдон.

Тўй — «Ҳуррият» газетамиз ёзганидек, амалдорга пора бериш учун баҳона.

Тўй — қўли қисқаларни қарзга ботирувчи, ўксикларни яна ҳам ўксинтиргувчи юҳо.

Биз — зиёлилар, айниқса, қалам аҳли анчадан буён бу борада ташвишда эдик, матбуотда, «ойнаи жаҳон», радиода минбар теккан пайтларда ҳаммамиз ўз фикрларимизни айтганмиз. Айтганимиз айтган жойда қолганда, «ҳукумат махсус фармон қабул қилмагунча, бу тўйлардаги иллатлардан қутила олмасак керак», деб ҳам айтардик. Мана, шундай кун ҳам келди! Энди бизни суяйдиган таянч — Президент фармони бор.

Энди тўйларни ўзимизга ярашиғли, маънили қилиб ўтказишни уддалашимиз керак. Шахсан, мен, биринчи навбатда тўй дастурхонига спиртли ичимликлар қўйилишини мутлақо хоҳламайман.

Яқинда бир танишимиз тўй қилди, қизини чиқарди, бир ойдан сўнг ўғлини уйлантирмоқчи эди, қиз унаштириб қўйганди. Тўй базмида эр-хотин «фарзандларининг бахти учун» деб ҳар меҳмон билан чўқиштириб ичавериб кайфи ошди ва базмга келган етти-саккиз гуруҳ ансамблларининг рақкосаларига роса пул сочишди. Тўйдан кейин маълум бўлишича, ўғил уйлашга мўлжалланган (тўёналар бўлса керак) пуллар ҳам сочилиб кетибди. Ҳозир танишимиз бошига муштлаб юришибди. Тўй дастурхонидаги ичимликнинг бундан бошқада минг ҳунари бор. Маънилигина бошланган тўй одамлар оз-моз «қизишиб» олгандан сўнг хунуклаша бошлайди. Кимдир шовқин кўтаради, кимдир эски арази эсига тушиб «ғиди-биди» қилади, яна кимнингдир қўлига микрофон тегса, соатлаб вайсайди.

Тўйгача ҳам биз мулоҳаза қилиб кўрадиган анча-мунча дахмазалар бор. Бири никоҳ маросимига келинкўйлак деган гап... Ҳозир биттагина никоҳ саройига келиб-кетиш ва тўй кечасига кийиш учун қизларимиз 20-25 минг сўм бериб ижарага кўйлак олишаяпти. Тўғри, умрида бир марта бўладиган тантана, келинчак гўзал кўринишни хоҳлайди. Аммо шунингсиз ҳам чўзилиб турган ота-онага (қўли юпқароқларга) бу харажат жуда малол келади. Ахир, чарларга кийилаётган зардўзи дўппи, гўзал халатларда никоҳга ҳам бораверишc мумкин-ку. Ўзимизнинг миллий кийимларимиз нақадар сирли, жозибали кўрсатади келинчакларни.

Оврўпанинг ҳар тарафи очиқ оқ либослари уларнинг ўзларига ярашади. Шарқона гўзаллик сирлиликда эмасми? Шу ўринда никоҳ маросимига келин-куёвни олиб борадиган машиналар хусусида ҳам гапиргим келаяпти. Аввал икки ёки учта бўларди, ҳозир ўнта машина турнақатор бўлиб келин эшигида сафланиши керак, хорижнинг энг эътиборли маркали машиналари бўлмаса, келинчак ўзини ҳақоратланган ҳис этади. Бу машина жониворнинг биттасининг икки-уч соат хизмати 15 минг сўм атрофида бўлади.

Агар тўйнинг шу қисмлари шу пулларга арзирли бир маъни берса эди, «ҳа» деб қўя қолса ҳам бўларди. Аммо тарозининг бир палласига ўша бир-икки кунлик оқ кўйлак ёки дабдабали машиналарни ўртасига сўроқ белгиси қўйсак, иккинчи тарафи, деярли, бўшлиқ бўлади. Нари борса «эшак эшакдан қолса, қулоғи кесик» деган ибора чиқиши мумкин иккинчи паллага.

Озод юрт бўлиб, ҳар битта қадамимиз жаҳон кўз ўнгида турганда, ҳар бир ҳатти-ҳаракатимиз, ҳар сониямиз ўзимизни инсон сифатида, озод шахс сифатида тиклаш мақсадига йўналтириш керак бўлган лаҳзада бундай дахмазалардан обрў излаш, шуларни шону шаън деб билиш бизга уят эмасми?!

Гап гапни қувади деганларидай, тўй ҳақида гапираверсак, «дахмаза» деб аталган жиҳати шишиб, кўпириб бораверади. Нон ушатти, фотиҳа тўйи, чарлар каби маросимлардаги хотинлар орасидаги «патнис қўйди» урфи, қуда-қудағайлар орасида бир неча бор бориб келадиган сарсон сарпо можаролари, тоғора-тоғора йўқлову лозимандалар... буларнинг қанчаси ортиқча. Аслида никоҳ битта ширингина нон ушаттию битта ширингина тўйдан иборат бўлса, қудалар шу тантанани ҳам бирга келишиб қилишса, яхши эмасми? Мен бу мулоҳазаларни кўпроқ Тошкент шаҳридаги кузатувларим асосида айтаяпман. Аслида ҳар бир вилоят тўйларида шундай бўлмаса ҳам, шунга яқин ортиқча сарфу харажатлар, ярашиқсиз ишлар борлиги аниқ. Шу билан ҳар вилоятнинг бир-бирига ўрнак бўладиган урфлари ҳам бор. Айтайлик, Хоразмда чарларни куёв чақирди билан бирга, куёвнинг ота-онаси, бир-иккита қариндоши иштирокида сосу суҳбатсиз оддийгина ўтказишади. Фарғонада қачон келинчакнинг ота-онасининг қурби етса, шунда чарлайди.

Хуллас, ҳар хонадон, ҳар маҳалла йиғилиб, кенгашса, бугунги тўйларнинг нимаси керагу нимаси нокераклиги дарров аён бўлади-қолади. Бизни суюнтирадиган нарса, маънавиятимизнинг бир жиҳатини ўнглаш учун Президентимиз Фармони катта имкониятдир. Бу имкониятни зарра-заррасигача миллий тикланишга сарфлаш эса энди сизу бизга қолган.

ҚУТЛИБЕКА

Тошкентдаги «Турон» кутубхонаси ходимлари 1999 йил матбуот нашрларига обуна бўлиш ишларини якунлаяптилар.

Бир ўқ атрофида айланар дунё

АШХОБОДДА ЮРАК ОПЕРАЦИЯЛАРИ

● Ашхободдаги Халқаро медицина марказида биринчи маротаба инсон юрагида операция ўтказилмоқда. Унга Ашхободга келган машҳур профессор Ханс Мейснер раҳбарлик қилди. Жаноб Мейснер 1997 йил 1 сентябрда Мюнхенда президент Сапармурот Ниёзовнинг юрагини операция йўли билан даволаган эди. Немис врачи марказ клиникасида шундай бир қанча операциялар қилади. Сўнг операцияларни унинг ҳамкасби доктор Пак олиб боради. Доктор Пак Ниёзовга операциядан сўнг қараган эди.

Марказда даволанаётганларнинг кўпчилиги юраги касал болалардир.

УРУШНИНГ КУЛФАТИНИ БЕГУНОҲ БОЛАЛАР ТОРТАДИ

● БМТнинг болаларга ёрдам кўрсатиш Халқаро жамғармаси (ЮНИСЕФ) ва «Болаларни қутқариш» ташкилотининг маълумотномасида келтирилишича, Афғонистонда уруш йилларида 350 минг бола ўқ ва снарядлардан ҳалок бўлдилар. 4 млн. га яқин гўдак ва ўсмирлар турли касалликлар, очлик, юпунлик боис ҳаётдан кўз юмдилар. 5 ёшгача бўлган 268 минг сабий аслида давоси осон ўпка шамоллаши каби касалликлар туфайли жонлари узилмоқда. Бутун Афғонистонда 10 млн. дан ортиқ мина ерларда кўмилиб ётибди. Жуда кўп афғон болалари шу миналарга портлаб кетмоқдалар. Кўп болалар қолиб кетган миналарни йиғиб низолашаётган томонларга сотмоқдалар. Юз минглаб болалар мактаб нима, иссиқ кийим-бош нима, тинч, тўқ, тотув ҳаёт нима — билмай ўсмоқдалар. Уларнинг қулоқлари уруш суронларига тўлган.

КОММУНИСТЛАР ВА АНТИСЕМИТИЗМ

● Таниқли бизнесмен Борис Березовский Россия Федерацияси Коммунистик партиясини таъқиқлаш таклифи билан чиқди. Яҳудийларга қарши олиб бораётган сиёсати туфайли бу партия таъқиқланишга сазовор. Коммунистлар яқинда Москвадаги митингда Алберт Макашовни ёқлаб чиқдилар. Макашов эса Россиянинг барча кулфатларига яҳудийлар сабабчи деб айблаган эди.

Березовский компартия маданий дунёнинг барча қонунларидан ўзини ташқари қўймоқда, деб айтган. Егор Гайдар ҳам худди шунга ўхшаш фикрларни билдирган.

МУЖИБУР РАҲМОН ҚОТИЛЛАРИ

● 1975 йил 15 августда Бангладешда рўй берган давлат тўнтариши чоғида мамлакат президенти Шайх Мужибур Раҳмон ва унинг оила аъзолари ўлдирилган эдилар.

Икки йилдан ортиқ вақт давом этган суд Даккада якунланди. Бангладеш ҳарбий офицерларидан 15 киши тўнтариш ва қотилликда айбдор деб топилиб, отишга ҳукм қилинди.

ТЕРРОРИСТ ҚЎЛГА ТУШДИ

● Ноябрнинг бошида маълум террорист Муҳаммад Убайд Эквадорда қўлга олиниб, Мисрга келтирилди. У 12 йилдан бери хорижда яшириниб юрар ва «Гамоа исломия» экстремистик ташкилоти учун маблағ йиғарди. Убайд Босния, Герцеговина, Албания воқеаларида қатнашган, афғон мужоҳидларини уруш кетаётган ерларга олиб келишда хизмат кўрсатган.

У Лотин Америкасида қочиб юрганда ИНТЕРПОЛ томонидан қўлга олинди.

Убайд кўп қўпорувчилик ҳатти-ҳаракатларида фаол иштирокчи бўлган, ўтган йили 17 ноябрда Луксордаги қирғинда ҳам унинг қўли бор. Луксорда 58 та саёҳатчилар ва 4 мисрлик ҳалок бўлган эдилар.

Убайднинг ишини Миср хавфсизлик хизматининг Олий суди кўрмоқда.

Бу орада Искандария шаҳрида ушбу суд раиси Аҳмад Салоҳ Баддурга тунда суиқасд рўй берди. У кетаётган машина пистирмадан ўққа тутилди. Судя қўриқчисининг омилкорлиги боис жиноятчилар қочиб кетдилар. Судяга зарар етмади.

«Ўзинфо» хабарлари асосида «МТ» учун тайёрланди.

Амалиётимиз мезонлари

ЯНГИ АЛИФБО ҲАЁТ ТАЛАБИ

Истиқлол халқимиз маданияти ва маънавиятнинг ривожи ҳамда юксалиши учун мислсиз имкониятлар яратмоқда. Халқимиз қадимий ва замонавий қадриятларининг кўпгина томонлари мустақилликка қадар эски тузум мафкураси исканжасида қолиб келгани маълум. Бу она тилимиз — ўзбек тили учун ҳам тегишлидир.

Алифбо ва имло ёзма нутқ маданиятининг шаклланиши ва юксалишида муҳим омилдир. Ўзбек адабий тилининг ёзма ва оғзаки нутқи маданияти муайян камолат босқичига кўтарилгандир. Аммо, шу билан бирга, тилимизнинг бу жабҳаларида бир қатор жиддий нуқсонлар ҳам мавжудлиги, уни бартараф этиш лозимлиги кўпчиликка маълумдир.

Аммо ўзбек алифбоси ва имлосидаги, шунингдек, илмий терминологияси борасидаги нуқсонларни тўғрилаш, уни бартараф қилишга интилиш эски тузум даврида миллийликка, миллий маҳдудликка интилиш деб баҳолаб келинди. Чунончи, кириллицага асосланган ўзбек алифбоси ва имлосида бир қатор жиддий нуқсонлар борлиги, уни тўғрилаш лозимлиги, бунинг аниқ усул ва чоралари ҳақида деярли қирқ йиллар давомида илмий анжуманларда, илмий тадқиқотлар ва кўп сонли мақолаларда, матбуот саҳифаларида, радио ва телевидениеда уюштирилган бир қатор мунозараларда қайта-қайта гапирилиб келинди. Аммо буларнинг барчаси натижасиз қолаверди.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришуви, Ўзбекистон давлати, шахсан Ўзбекистон Президенти олиб бораётган одилона тил сиёсатигина тил соҳасидаги муаммоларни дадил қўйиш ва ҳал қилиш имкониятини яратди. «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақида» қонунининг қабул қилиниши (1989, 21 октябрь), унинг янги таҳрирда тасдиқланиши (1995, 21 декабрь), «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида» қонуннинг қабул қилингани ва унга кейинчалик маълум ўзгартишлар киритишга имкон берилгани (1995 йил, 6 май), ушбу алифбо негизида «Ўзбек тилининг асосий имло қоидалари»нинг яратилгани ва унинг ҳукумат тасдиғидан ўтгани (1995 йил), Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Атамашунослик қўмитаси ўзбек илмий терминологияси муаммолари билан узлуксиз равишда шуғулланиб келаётгани ва бошқалар мана шу имкониятнинг улкан самарасидир.

Тил алифбоси ва имлосида бўладиган ўзгариш ҳамда ислоҳотлар шунчаки оддий жараён эмас, балки ниҳоятда мураккаб, кўпчиликнинг манфаати, нутқий ҳаётига таъсир этадиган маданий-маърифий ҳодисалар жумласига киради. Чунки мана шу янги алифбо ва имлодан фойдаланадиган неча минглаб одамлар янги ёзувни ўзлаштириши, унга кўникиши, эски ёзувдан воз кечиб, янги ёзув малакасини ҳосил қилиши лозим бўлади. Шу сабабли кишиларнинг янги алифбо ва имлога муносабати, уни баҳолашда турлича қарашларнинг бўлиши ҳам табиийдир.

Шунга кўра, ўзбек тилини лотин алифбосига асосланган ўзбек ёзувига кўчиришда пухта ўйланган ҳолда, эҳтиёткорлик билан иш тутилди.

Бунда, аввало, лотин алифбосининг афзалликлари ҳақида илмий асосланган мулоҳазаларга таянилди. Лотин ёзувининг афзалликлари, унга асосланган янги ўзбек алифбосининг лойиҳалари 1990-1993 йиллар давомида ўтган бир қатор нуфузли илмий анжуманларда, нашрлар ва матбуот саҳифаларида эълон қилинган мақолаларда кенг таҳлил қилиниб, маъқулланди. Уларда янги алифбога ўтиш ўзбек халқининг истиқлол давридаги интилишларига мос келиши, у 1940 йилда ўзбек ёзувига мажбуран киритилган кириллицанинг ўрнини босиши, лотин алифбоси моҳиятан байналмилал алифбо экани, жаҳондаги 30 дан ортиқ мамлакат мана шу ёзувда иш кўриши, лотин ёзуви асосидаги алифбо истиқболли алифбо бўлиб, кўпгина давлатларнинг келажакда ушбу алифбога ўтишга интилаётгани, унинг келгусида туркийзабон халқлар ёзувининг ўзаро яқинлашувига хизмат қилиши, лотин алифбоси ҳозирги даврда замонавий фан ва техника ёзувининг, халқаро коммуникациянинг негизи эканлиги таъкидланди. Мана шундай мулоҳазалар орасида лотин ёзувига асосланган алифбонинг ўзбек халқига нотаниш эмаслиги, 1930-1940 йилларда ўзбек тили ушбу алифбода иш кўргани, янги алифбо жорий ўзбек алифбоси ва имлосида мавжуд бўлган бир қатор нуқсонларни тугатишга кўмаклашиши, пировардида ўзбек тили ўз мустақил алифбосига эга бўлиши ҳақидаги фикрлар ҳам айтилди.

Дарҳақиқат, лотин алифбосига кўчиш кириллица асосидаги жорий ўзбек алифбосида мавжуд бўлган баъзи нуқсонларни тугатишга имкон бераётир. Чунончи, ўзбек тилининг товуш тизими ва талаффузи табиатига мос келмайдиган баъзи ҳодисалар (е, ё, я, ю, ц товушлари, ь белгиси) янги алифбога киритилмади, ўхшаш ёки яқин шаклли баъзи ҳарфлар шаклий жиҳатдан фарқланди (x, h, o',o), кириллицага асосланган алифбодаги 33 ҳарф, икки ҳарфий белги (ъ,ь) ўрнига 26 ҳарф, битта ҳарфий белги (,) қабул қилинди ва бошқалар.

Янги алифбога ўтиш муносабати билан ўзбек тилининг янги имло қоидалари ишлаб чиқилди. Ушбу имло қоидалар ҳам пухта илмий заминга таянган бўлиб, унинг дастлабки лойиҳалари 1981 ва 1982 йилларда икки марта матбуотда эълон қилиниб, 1981-1985 йиллар давомида республика жамоатчилиги томонидан кенг муҳокама қилинган эди. Қоидалар лотин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбоси талаблари негизида 1994-1995 йилларда қайта ишланди ва ниҳоят Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 24 августдаги 339-қарори билан тасдиқланди. Янги имло қоидаларида янги ўзбек алифбосини жорий этиш билан боғлиқ хусусиятлар ҳисобга олинган. Шунингдек, қоидаларда сўзлар имлоси янгича таснифланган тизимда изоҳланган. Бу ҳол асос ва қўшимчалар имлосини, қисмлари қўшилиб, ажратилиб ёки чизиқча билан ёзиладиган сўзлар имлосини аниқроқ тасаввур қилишга имкон берган. Янги қоидалар унда бош ҳарфлар ва кўчириш қоидаларига анча кенг ўрин ажратилгани билан ҳам характерланади.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги қонунни амалга оширишни таъминлаш юзасидан Давлат дастурини қабул қилган. Ушбу дастурга кўра Республикадаги ўзбек мактабларининг I синфида таълим-тарбия ишлари 1996-1997 ўқув йилидан бошлаб лотин алифбосида олиб борилмоқда. Янги алифбо ва имлони Республикадаги барча соҳаларга татбиқ этиш 2005 йилда тугалланади.

1995-1998 йиллар давомида янги алифбо ва имлони ўрганиш ва ўргатишга бағишланган бир қатор ўқув қўлланмалари, дастурлар, ўзбек тили дарсликлари яратилди. Янги алифбо ва имло матбуотда, радио ва телевидениеда кенг тарғиб қилинмоқда ва махсус ўқув дарслари ташкил қилинган.

Шунингдек, янги алифбо ва имло расмий иш юритиш, савдо-тижорат соҳаларига жадал кириб бормоқда. Жойларнинг (вилоят, туман, шаҳарлар, қишлоқлар, кўчалар, майдонлар, хиёбонлар, маданият ва истироҳат боғларининг), тарихий ёдгорликлар (ҳайкаллар, мемориаллар, ҳурмат тахталари, эсдалик лавҳалари ва б.)нинг, корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг номлари, шиорлар, реклама ва эълонларнинг номлари, озиқ-овқат маҳсулотлари ва бошқа хил товарларнинг ёрлиқлари ҳозирнинг ўзидаёқ янги алифбога кўчирилди. Буларнинг барчаси янги алифбо халқимиз маданий ҳаётига, ёзма нутқимиз амалиётига жадал кириб бораётганини кўрсатади.

Албатта, миллий ёзувнинг бир тизимдан иккинчи тизимга ўтказилиши янги алифбони ўрганишни, янги имло қоидаларини ўзлаштиришни, бу борада муайян амалий кўникма, малака ҳосил қилишни талаб этади. Бу ёзув амалиётида вақтинчалик маълум қийинчиликларни туғдириши табиийдир. Шу сабабли ҳам аҳолининг айрим табақа вакиллари янги алифбо ва имлога нисбатан турлича муносабат ва фикрлар билдираётгани ҳам табиий бир ҳолдир. Бундай мулоҳазалар орасида баъзан лотин ёзуви асосидаги алифбога ўтиш илмий жиҳатдан етарли асосланган эмас, бу иш кишиларни яна бир бор саводсиз бўлиб қолишга олиб келмоқда, дейилган гаплар ҳам учрайди.

Бу каби фикрлар асосан, ўрта бўғин авлодга мансуб шахслар томонидан билдирилмоқда. 1930-1940 йилларда ўзбек тилининг лотин алифбосида савод чиқарган кекса авлод вакиллари янги алифбони қониқиш билан кутиб олди, ўрта мактабларнинг бошланғич синфларига бораётган ёшлар эса янги алифбо ва имлони ўзлаштиришга киришиб кетди. Демак, янги алифбо ва имлони ўзлаштиришдаги баъзи қийинчиликлар кўпроқ ўзбек тилининг кирилл алифбосида савод чиқарган ва ўша алифбода иш кўриб келган ўрта авлод вакиллари ёзув амалиётида юз бермоқда. Ҳар қандай янги алифбо, унга асосланган ёзув ва имло қоидалари уни ўрганиш, ўзлаштиришни, қунт қўйишни талаб қилади.

Янги ўзбек алифбосини бир оз қунт қилса ўрганиб олиш зиёли ва саводхон киши учун ортиқча меҳнат талаб қилмайди.

Янги алифбога ўтишни «ўринсиз» деб ҳисоблаётганлар, асосан, учта сабабни рўкач қилишмоқда. Биринчидан, янги алифбога ўтилгач, кирилл ёзуви унутилади ва келгуси авлод бу ёзувда ярим аср давомида битилган ёзма манбалардан баҳраманд бўлолмайди. Иккинчидан, янги алифбога ўтиш ортиқча ва катта сарф-харажатларни талаб қилади. Учинчидан, янги алифбодаги баъзи етишмовчиликлар имло амалиётида қийинчиликлар, ноқулайликлар туғдиради.

«Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси қонунининг 2-моддасида таъкидланганидек: «Лотин ёзуви асосидаги ўзбек алифбосини жорий этиш билан бирга Ўзбекистон халқининг миллий ифтихори бўлмиш бебаҳо маънавий мерос битилган араб алифбосини ва кириллицани ўрганиш ва улардан фойдаланиш учун зарур шароитлар сақлаб қолинади». Дарҳақиқат, янги алифбога, ўтиш билан кирилл ёзуви ўзбеклар ҳаётидан тамоман чиқиб кетмайди. Чунки рус тилини жаҳондаги етакчи халқаро тиллардан бири сифатида ўзбек мактабларида ўқитиш давом этади. Демак, бу жараёнда кирилл алифбосини ўзлаштириш тўхтамайди. Бу ўзбек тилининг кириллицада битилган ёзувини, намуналарни келажакда ҳам ўқиш ва ўрганишни осонлаштиради. Бунинг устига кириллицада битилган ўзбек ёзма манбалари билан шуғулланишни хоҳлаган мутахассислар у ёзувни (араб алифбоси каби) эҳтиёжга қараб ўзлаштириб боради. Шунингдек, кириллицада нашр қилинган кўпгина бадиий, илмий, тарихий, ижтимоий-сиёсий адабиётлар заруриятга қараб келажакда лотин ёзувида қайта нашр қилиниши аниқ. Кириллицага асосланган ўзбек алифбоси ва имлосини ўзлаштирган кишиларнинг ёзув ва саводхонлик малакаси янги алифбога кўчиш билан бирдан унутилиб кетмайди, у ҳали кўп йиллар сақланади, ва янги ўзбек ёзуви билан параллел ҳолда амал қилаверади.

Қайд қилинганларнинг барчаси янги миллий алифбога ўтиш кишиларни ўтмиш меросдан жудо қилади дейилган фикрнинг асоссиз эканини кўрсатади.

Ҳар қандай алифбо оммавий қурол бўлиб, кўпчиликнинг манфаатини, таълим ва тарбиясини, ўқиши ва ўзлаштиришни кўзда тутган ҳолда яратилади. Шу сабабли алифбони ташкил этган ҳар бир ҳарфнинг аниқ бир вазифага эгалиги, ёзувда қулайлиги, шаклан содда ва ихчамлиги, бир шакл билан ифодаланиши, бир вазифани бажариши алифбо олдига қўйилувчи илмий меъёрлардир. Шунга қарамасдан, ҳар қандай алифбода маълум истиснолар бўлади. Яъни ҳар қандай мукаммал алифбо ҳам тил фонетик тизимининг барча қирраларини мутлақо тўлиқ ифодалай олмайди.

Борди-ю, бундай бўлганида у оммавий таълим учун мўлжалланган алифбо эмас, илмий транскрипция бўлган бўлур эди. Илмий транскрипция эса илмий тадқиқотлар «алифбоси»дир.

Мана шундай сабабларга кўра, ҳар қандай мукаммал алифбода ҳам маълум етишмовчилик ва қусурлар мавжуд бўлади. Бу ҳол лотин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбосида ҳам мавжуд. Чунончи,ўзбекча о (олма, томон) ва ўзлашма сўзларнинг урғули бўғинида келадиган о (ў) товушни ифодалаш учун (зона, мотор) о ҳарфининг олингани, o ва o'ҳарфларининг шаклан ўхшашлиги, фарқли ж (жой, жуда) ва дж (журнал, жийда) товушларининг битта ҳарф билан ифодалангани, ш ч товушларининг қўш ҳарф (ҳарф бирикмаси) билан ёзилиши (sh, ch), шунингдек, баъзи ҳарфларнинг босма ва ёзма шакллари борасидаги айрим фарқлар мана шундай нуқсонларга киради.

Ҳар қандай жорий этилган янги алифбо ва имло қоидалари давр, ёзув амалиёти синовидан ўтади, ундаги афзалликлар ва баъзи етишмовчилик ва нуқсонлар маълум бўла боради. Бу фикр, шубҳасиз, янги ўзбек алифбоси ва имло қоидалари учун ҳам тегишлидир.

Янги ёзув тизимига кўчиш умумдавлат, умумхалқ аҳамиятига эга маданий-маънавий ҳамда лисоний тадбир бўлиб, у етарли равишда илмий асосланганликни ҳамда реал ҳаётий эҳтиёжини талаб қилади. Лотин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбосининг зарурияти ва тилшунослик илми билан боғлиқ томонлари асослангандир. Аммо ушбу алифбога, яъни янги ёзув тизимига ўтиш масаласи улкан ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий жараён бўлиб, умумдавлат сиёсати доирасида ҳал қилинади. Ўзбекистон ҳукумати ўзбек тилининг ёзув тизимини лотин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбосига ўтишни лозим деб топди ва бу ҳақда тегишли қонун қабул қилинди. Фуқароларнинг вазифаси, ҳуқуқий маданият қоидаларига амал қилган ҳолда, ушбу қонун ва унга тааллуқли бўлган Давлат дастури талабларини яхши англаган ҳолда уни амалга оширишга сидқидилдан киришишдан иборатдир.

ТЎРА МИРЗАЕВ
филология фанлари доктори, профессор
ЭРНСТ БЕГМАТОВ
филология фанлари доктори, профессор

Бешарик манзаралари.

Юрт кечмишлари

ИСКАНЖАДАГИ МАЪРИФАТ

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси қошидаги «Академия» нашриётида Фатхулла Эргашев ва Дониёр Обидовларнинг «Миллий таълим тарихидан» номли рисоласи чоп этилди. Унда асосан Туркистон аҳолисининг атиги 1,5-2 фоизи саводли бўлган деганга ўхшаш миллий камситишларнинг илдизларини очиш, Туркистонда таълим, саводхонликка қарашлар, халқнинг ҳаётида мактаб ва мадрасаларнинг тутган ўрни, аҳамиятини кўрсатиш, халқ таълими ва унинг миллийлик характерини ёритиш мақсад қилиб қўйилган. Рисолада булар билан бир қаторда халқнинг билим даражасини сусайтириш, уни манқуртлаштириш, шу асосда ривожланишдан тўхтатиш, миллат сифатида бирлашувига имкон бермаслик ва парчалаб юбориш, ниҳоят руслаштириш жараёнларини изчил ўтказиш сиёсатидан кўзланган империячилик мақсадлари кўп фактлар билан таҳлил қилинади.

Марказий Осиё минтақасининг бойликлари ва маданияти XVIII асрдан бошлаб ривожланаётган Европа давлатларида ўзгача қизиқиш уйғотди. Шу туфайли улар Осиёдаги мамлакатларга турли йўллар билан айғоқчилар юборишар ва кўпроқ маълумотларга эга бўлишга интилишарди. Осиёдан чиқиб келаётган товарлар бу мамлакатларнинг ниҳоятда бой эканлигидан дарак берар ва ҳарбий кучга эга бўлган давлатлар қандай бўлмасин Марказий Осиё минтақасини ўз таъсир доирасига киритишга ҳаракат қиларди. Бу қизиқиш ва ўрганиш айниқса Россия ва Англия давлатларида мунтазам йўлга қўйилганди. Аммо Россия империяси бу масалада тез орада Англияни орқада қолдириб кетди. Пётр I даврида бошланган бу ҳаракат муттасил куч олиб борди ва 1850 йилларга келиб Чор империяси амалий ҳаракатларга кўчди. У очиқдан-очиқ босқинчилик йўлини танлади. Ўрганиб чиқилган маълумотларга кўра ҳақиқатдан ҳам жуда катта бойликларга эга бу минтақа келажакда Россия учун, унинг қудрати учун барча имкониятларга эга эди.

Шунинг учун уни қандай бўлмасин бўйсундириш лозим эди. Лекин халқнинг иродалилиги, эркесварлиги ва айниқса кучли эътиқодга эгалиги туфайли бу иш жуда мушкуллиги ҳам маълум эди уларга. Фақат катта ёвузлик билан амалга оширилган босқингина бунга имкон беришини Чор Россияси Македонский, араблар ва мўғуллар ҳужумларининг оқибатларини пухта ўрганиш орқали ҳам билиб олганди.

Рисолада кўрсатилишича, XIX асрнинг иккинчи ярми бошларида Марказий Осиёда айни Россия империяси кутган вазият вужудга келди. Минтақадаги ҳукмдорлар ўртасида бошланиб кетган ўзаро курашлар, ташқи душманга бефарқлик, хоинларнинг ички низоларни ташқи кучларни жалб қилиб ҳал қилишга уринишлари, халқнинг ҳолдан тойиши, бирлашган қобил ҳарбий қўшинларнинг етишмаганлиги босқинни кўзлаган мустабидларга қўл келди. Имкониятдан фойдаланган босқинчилар бир неча йиллик бешафқат жанглардан сўнг Туркистонни қарам қилдилар, катта қисмини эса бевосита босиб олдилар.

Чор Россияси босиб олинган ўлкаларни бошқарув режаларини тузишга киришди. Ўлканинг моддий бойликларини батафсил тадқиқ этишни йўлга қўйди. Далилларнинг маҳобати Россияни лол қолдирди ва қандай бўлмасин бу ерни абадий ўз мулкига айлантириш истагини пайдо қилди.

Муаллифлар ҳаққоний таъкидлаганларидек, сиёсий доиралар ушбу истакни амалга оширишни таъминлайдиган бошқарувнинг бир қатор усулларини яратди. Хўш, бу усуллар қандай эди?

Дастлабки бошқарув тизими ҳарбий ҳукмронликка асосланган эди. Ўлкада ҳар қандай қўзғолон ёки озодлик ҳаракатларини ёвузларча янчиб ташлай оладиган қўшин жойлаштирилди ва уни император буйруқлари билан иш юритувчи генерал-губернатор бошқарарди. Босиб олинган мамлакат бирданига бўйсуниб қўя қолмаслиги империяга яхши маълум эди ва режа асосчиларининг фикрларига кўра халқ бошқа чораси йўқлигини англаб, кўниккунига қадар қаттиқ ҳарбий тартиб энг мақбул йўл эди. Аммо ўлкада озодлик ҳаракатлари бироз сусайса-да, бир неча ўн йиллар давомида — октябр тўнтаришига қадар давом этиб бораверди. Бу ҳаракатларнинг сўнггини кўра олмаётган мустамлакачилар хавотирга тушишган ва шоша-пиша ҳукуматга янги режаларини тақдим этишганди. Ҳукумат эса шулардан бирини Туркистон бошқарувида бекор қилиб бўлмайдиган ҳарбий диктатура режасига қўшимча сифатида амалга киритганди.

Бу иккинчи — иқтисодий бошқарув режаси бўлиб, мамлакатнинг моддий бойликларини тўла ўзлаштириш ва уларни ташқи савдога фақат Россия орқали иштирок этишини таъминлаш, шу орқали Туркистонни Россияга ипсиз боғлаб ташлашни кўзда тутарди.

Аммо режа амалга киритилишидан кейинги ҳаракатлар кутилган натижани бермади. Туркистонга рухсат берилиши билан ёпирилиб кирган ишбилармонлар тўдаси давлатга жуда кам фойда келтирди. Белгиланган мақсадни амалга ошириш ўрнига иложи борича кўпроқ шахсий бойлик тўплаш ҳаракати авж олиб кетди, рус ишбилармонларидан ҳатто чет эл инвестицияси ҳам унумли фойдаланиб қолди. Бу соҳада, айниқса, Германия, Франция, Англия ва Полшалик ишбилармонлар жонбозлик кўрсатишди. Юзага келган ҳолат маҳаллий халқнинг етакчи табақаси бўлган зиёлилар ва бадавлат кишиларни ҳам ҳаракатга тушириб юборди. Уларнинг талабини инобатга олмаслик чор ҳукумати орзуларининг ушалмаслиги ва кескин тўқнашувларнинг пайдо бўлишига олиб келарди. Хуллас, иккинчи режа ҳам ўзини оқламади. Шунинг учун империя ҳукумати унга фойдасиз бир ҳаракат каби бефарқ қаради.

Юқоридаги режаларнинг амалга ошмаганлиги ва зўрма-зўраки эканлиги Чор Россиясига тинчлик бермас, шу боис янги режалар устида бош қотиришга ундарди. Ана шу изланишлар натижаси ўлароқ, учинчи бир режа майдонга келди. У ўта маккорона эди. Буни қарангки, бу режа кейинчалик маҳобатли октябр барпо этган тузумнинг ҳам бош режаси бўлиб қолди.

Бу учинчи режа — Туркистон халқини миллий, маданий жиҳатдан мутлақо руслаштириб юбориш, уни миллат сифатида тугатиш ва бунга қаршилик қилувчиларни ер билан яксон қилиш, башарти бунинг иложи бўлмаган тақдирда эса манқуртга айлантириш режаси эди.

Режани амалга ошириш узоқ муддатга, ҳатто 100 йиллар чамасида белгиланган, муддаони юзага чиқаришнинг босқичлари ишлаб чиқилган, ва ниҳоят бу ишга жамиятдаги Туркистон билан алоқадор барча кучлар жалб этилганди. Ўлкада халқнинг ўқиш, ёзиш, маърифатга интилишини кўриб академик А.Ф.Миддендорф: «Фарғонада муқим яшовчи аҳолининг ҳаммаси... ўқиш ва ёзишни билади», деб ёзган, Туркистон генерал-губернатори Мишченко эса халқ таълими вазирига қилган докладида: «Сиз жаноби олийларига маълумки, Туркистон ўлкасининг маҳаллий аҳолиси орасида, айниқса Сирдарё, Фарғона ва Самарқанд вилоятларида саводхонликнинг тарқалиши Россиянинг Европа қисмидагидан кўра анча яхши йўлга қўйилган. Кўп сонли бошланғич билим юртлари (мактаблар), ўрта ва олий ўқув юртларининг кенг тизими ўлканинг бепоён ҳудудларини тўла қамраб олган», деб маълумот берган. Крестовский: (1883) «Бухоро хонлигида фақат шаҳаргина эмас, балки ҳар бир қишлоқнинг, ҳаттоки энг камбағалининг ҳам албатта ўз мактаби бор, агар қишлоқ бироз бойроқ бўлса, икки-учта мактабга эга», деб ёзган эди. Империянинг умумий ҳаракатида иштирок этаётган баъзи маърифатли олимлар ва маҳаллий раҳбарлар миллатнинг кучи илм-маърифатга интилишда эканлигини сеза олгандилар. Масалан, В.Наливкин шундай деб ёзган эди: «савод чиқариш ҳар бир мусулмон учун фарздир. Қуръоннинг бу талабига ҳар бир мусулмон амал қилишга ҳаракат қилган. Асосий дарслик ҳисобланган Қуръон катта тарбиявий аҳамиятга эга. У мусулмонларни ҳалолликка, ахлоққа, меҳр-шафқатли, саховатли, ростгўй бўлишга даъват этади. Шу билан бирга, у қотиллик, ўз жонига қасд қилишлик, манманлик, зино, шаробхўрлик, тамагирлик, бахиллик, ўғирлик, исрофгарчилик, қиморбозлик... кабиларни қоралайди». Ёки генерал-губернатор Розенбахнинг ушбу сўзларини эслайлик: «Ушбу кўп сонли мактабларнинг маҳаллий аҳолига бўлган таъсири жуда кучли. Бу мактабларни ташкил қилиш жуда осон... ва ниҳоятда арзонга тушади. Мусулмон мактабининг яшовчанлиги ва барқарорлиги ҳам шунда».

Империя ҳукумати дастлаб маҳаллий аҳоли саводхонлигини оширишга назар-писанд қилмай қаради. Бироқ тўрт-беш йил ичида таълим ислоҳотларининг бутун Туркистон бўйлаб қанот ёзиши ва халқ ҳаракатини жонлантириб юбориши Чор ҳукуматини ташвишга солиб қўйди. Халқнинг уйғониши мумкинлиги чор маъмуриятини сергаклантирди. Чунончи, граф Пален бошлиқ янги усул мактабларини тафтиш қилиш комиссияси ахборот ҳисоботида шу сўзларни ўқиймиз: «...мусулмон ҳаётини ислоҳ қилишга уринувчилар мактабларни ўз қўлларига олишни ва ўқув-тарбия ишини муносиб даражада йўлга қўйиш билан ғоялари учун кучли ва билимли курашчиларни вужудга келтиришга ҳаракат қилмоқдалар».

Натижада Чор ҳукумати биз юқорида қайд қилган учинчи режани ишлаб чиқди ва бу сиёсатни турли баҳоналар билан ниқоблаган ҳолда эски мактаб ва мадрасаларга ҳам, янги усул мактабларига нисбатан ҳам ёппасига қўллай бошлади.

Аммо у ўзининг бу мақсадини охирига қадар етказа олмади. Энди бу ишнинг ғоявий йўналишини бошқача ниқоб билан яширган ҳолда советлар ҳукумати давом эттирди...

Хуллас, муаллифлар «Миллий таълим тарихидан» номли рисолада чоризмнинг мудҳиш сиёсатини жуда кўп аниқ далиллар билан кўрсатганлар. Бой фактларни муҳокамага тортганлар.

Бу рисола ҳар қандай одамни кўп ўйлатади. Миллий мустақиллик, озодлик, демократик тараққиётнинг қадрига етишга, шу йўлда ғайрат билан ишлашга ундайди.

Фазлиддин РАВШАНОВ

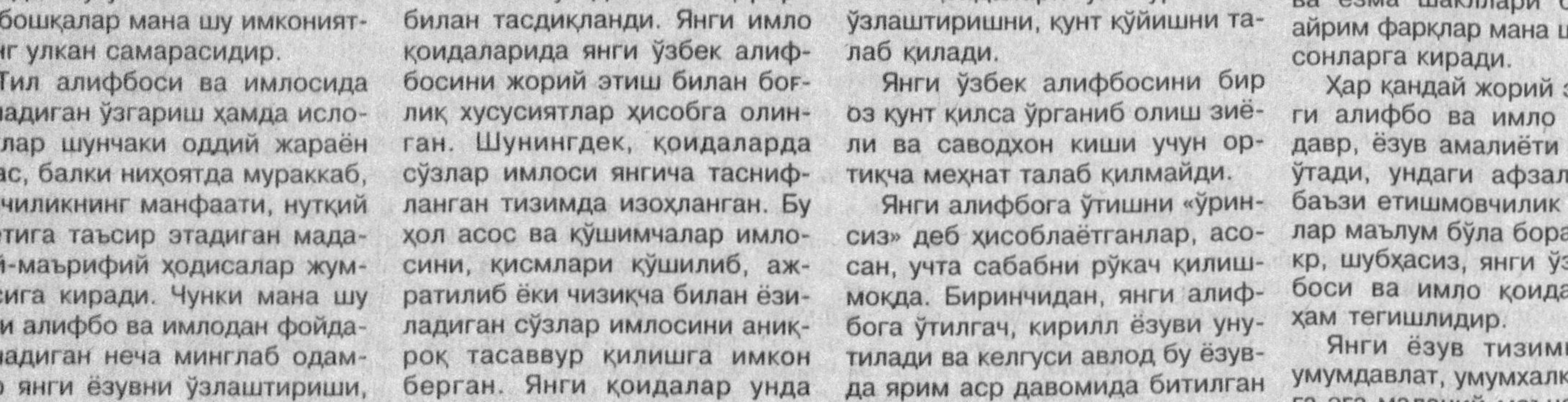

УЙЧИ. А. Мўминов номидаги жамоа хўжалиги гузари. Т. МАҲКАМОВ олган суратлар.

Олий таълим, муаммо ва фаолият

МАЪНАВИЯТНИНГ БИРИНЧИ ПРОРЕКТОРИ — КЎЛАМ БОРМИ?

Миллий истиқлол мафкураси ҳозирги кунда бир пайтлар ҳосил бўлган бўшлиқларни аста-секин тўлдира бормоқда. Унинг асосий белгилари аниқ. Бу — Ватанга садоқат, халққа фидокорлик, шонли ўтмишга ҳурмат ва порлоқ келажакка ишонч, анъаналар, урф-одатлар ва умуминсоний қадриятларни ижобий уйғунлаштириб эъзозлаш, юртимизнинг эртанги куни ва истиқболи учун масъулият, олижаноблик.

Маънавий-маърифий ислоҳотлар давлат сиёсатининг, асосий устивор йўналиши деб тан олинган экан, уни юзага чиқариш ҳам замонга, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорларига монанд бўлмоғи даркор.

Хўш, шундай экан,Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил июл ойи қарорида таъкидланганидек, нима учун шу кунгача бу соҳада маънавий-маърифий ислоҳотларнинг моҳиятини теран англамаслик, расмиятчилик ва тадбирбозлик иллатлари мавжуд? Ёшларни ижтимоий-сиёсий жараёнларга жалб этишда қатъиятсизлик иллати нега барҳам топмаяпти?

Бу саволларга турли жавоблар кўп. Уларнинг асосийларидан бири белгиланган тадбирларни ҳаётга тадбиқ этишда жиддий амалий фаолият кўрсатиш ўрнига сусткашлик, маъмуриятчилик ва расмиятчилик усуллари устун келаётганида. Президентимизнинг икки фармони ва ўша имзо билан Вазирлар Маҳкамасининг муфассал қарори маънавий-маърифий ислоҳотларни тезроқ рўёбга чиқаришни талаб қилмоқда. Қуйида-чи? Қуйида фармон ва қарорлар кўрсатмалари расман бажарилаяпти: Вазирлик бўйича тегишли буйруқлар чиқарилган, ректорлар уларга мос буйруқлар тайёрлаб эълон қилган. Хўп, унда нега соҳа оқсаяпти?

Бизнингча, фармон ва буйруқларнинг айрим зарур жабҳалари қуйи бўғинда жуда қийинлик билан бажарилаяпти. Ишлар хўжакўрсинга қилинаяпти. Олий таълим вазирлигининг 1998 йил 205-сонли буйруғида бу ҳол рўйирост тан олинган. Унда кўрсатилганидек, вазирликнинг Президентимизнинг 1995 йил сентябр ойидаги иккинчи фармонига биноан 1998 йил 16 сентябрдан чиқарилган буйруғидаги ўқув юртлари маънавий ва маърифий тузилмаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш тўғрисидаги топшириқлари Бухоро, Гулистон, Термиз ва Урганч Давлат университетларида, Бухоро озиқ ва енгил саноат технология, Тошкент кимё-технология, Жиззах политехника, Қарши инженер-иқтисодий, Навоий кончилик, Самарқанд Давлат меъморчилик қурилиш, Самарқанд Давлат чет тиллар институтларида тўлалигича бажарилмаяпти. Расман олиб қараганда, бу олийгоҳларда маънавий-маърифий масалалар бўйича биринчи проректор лавозимлари, уларнинг мазкур ишлар билан шуғулланувчи бўлимлари жорий этилган. Вазирлик таклиф қилган лойиҳа бўйича Низомлар ишлаб чиқилди, имкон борича проректорлар тегишли жиҳозлар билан таъминланди. Аммо Вазирлар Маҳкамасининг қарорида таъкидланганидек, вазирликнинг бу борадаги ишлари замон талабларига жавоб бермаяпти.

Нега?

Негаки юқорида кўрсатиб ўтилган, «кишилар онгини ўзгартиришнинг халқчил ва таъсирчан усулларидан фойдалана билмаслик» кўп ҳолларда панд бермоқда. Одмироқ гап бўлиб туюлиши мумкин: «Биринчи проректорлар»нинг амалдаги ҳолатини олиб кўрайлик. Олий таълимда ишлаганим учун хабардорман. Биринчи проректорлар номигагина «биринчи» бўлиб, улар биз кутган мавқе ва даражага кўтарилган эмас. Натижада, биринчидан, эскича ишлашга ўрганиб қолган амалдаги проректорлар: Ўқув, ўқув-услубий ишлар, илмий ишлар ҳамда иқтисодий ва тадбиркорлик масалалари бўйича ректор муовинлари, ўз фаолиятларини маънавий-маърифий тамойиллар юзасидан биринчи проректорлар томонидан бошқариб борилиши зарурятини тан олмадилар. Иккинчидан, биринчи проректорлар профессор ўқитувчиларнинг ўз лавозимига маърифий жиҳатдан мослиги, маънавий жиҳатдан етуклиги ва поклигини белгилаш мақсадида ўтказиладиган аттестацияга раҳбарлик қилишмади. Кадрларни ишга олиш ва ишдан бўшатиш жараёнида унинг бевосита қатнашуви, яъни номзодларнинг аризаларида биринчи проректор суҳбатидан ўтганлиги ҳақида имзо бўлиши таъминланмади. Учинчидан, ректорнинг биринчи муовини сифатида Илмий кенгаш қарорлари, ректор буйруқлари, мажлис ва режалашдаги кўрсатмаларнинг бажарилиши устидан биринчи проректорнинг муттасил назорат қилиши амалга оширилмади. Тўртинчидан, зарурат туғилганда барча ҳужжатларга имзо чекиш ҳуқуқи берилмади. Кези келганда шуни ҳам айтиш керакки, баъзи олийгоҳларда яқин кунларгача биринчи проректор имзосини гербли муҳр билан тасдиқлаш ҳам мумкин эмас эди. Бешинчидан, ректор хизмат сафарида, таътилда бўлганда ёки шунга ўхшаш ҳолларда унинг вазифасини вақтинча ижро этиш биринчи проректорга юкланиши табиий бўлган ҳолда буни ҳеч ким бажармади. Олтинчидан, амалда турли сабабларга кўра институтдан четлатиладиган ва қайта тарбияланган, талабалар қаторига тикланиши мумкин бўлган студентлар ҳужжатларини тайёрлаш фақат биринчи проректорнинг вазифаси эканлиги шу кунгача ҳатто муҳокама ҳам қилинмади. Еттинчидан, аълочи ва жамоат ишларида фаол талабаларни тақдирлаш, уларни номдор стипендияларга тавсия қилиш, уларнинг ижросини таъминлаш маънавий-маърифий иш эканлиги қайта-қайта таъкидланмади. Саккизинчидан…

Кўриниб турибдики, биринчи бўлиш осон эмас ва булар майда гаплар ҳам эмас. Биринчиликка кўтарилиш керак. Бундай шараф ва обрўга — маънавий-маърифий етук мутахассис номига йиллар давомида эришиш мумкин. Олийгоҳларда биринчи проректор мазкур институт тарихини ва ўқитиш услубларини биладиган, шу билан бирга, ижтимоий, сиёсий, маданий, маърифий фанлардан хабари бор маънавий етук мутахассис бўлиши шарт.

Вазирлар Маҳкамасининг «Маънавий-маърифий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва унинг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори бизда ўз соҳамиз юзасидан шундай фикрларни уйғотди. Ўйлаймизки, бу ниҳоятда зарур—мавжуд интеллектуал имкониятларни ишга солишга, ёш авлодни комил инсон қилиб тарбиялашга қаратилган қарор ҳаётимизда ўз инъикосини топади.

Асфандиёр АЛОВИДДИНОВ,
профессор

КУЗАК СИРЛАРИ
Т. Маҳкамов сурат-лавҳаси.

Ўқиб мағзини чақинг

ЖАНОБ БЕЙЛИНИНГ ТУРКИСТОНДАГИ САРГУЗАШТЛАРИ

1920 йилнинг 7 январи — насроний мавлуд куни. Бу вақтлар Каспий теварак-атрофларида қишнинг қишлиги унчалик ҳам билинмайди. Туркистон қуёши қиздириб турганда, арча эсга келади дейсизми. Наврўзобод овулида Эрон билан чегарани қўриқлаётган қизил аскарлар тун киргандагина бугун мавлуд эканлигини эслашди. Орол бўйларидан хизматга келган, ёши ўтиброқ қолган казак қаердандир дори топиб келди. Чегарачилар мавлуд шарафига кетма-кет қадаҳ уриштиришиб, кичкинагина гулхан ёқиб, оҳиста ундан-бундан гапга тушишди. Милтиқ ўқи етмайдиган анчагина олисда кутилмаганда, учта соя қоронғуликда чегара томон шўнғигандай,. бир зумда кўздан ғойиб бўлдилар. Уларни қувиб етишнинг ҳеч иложи йўқ эди. Тўнларига маҳкам ўраниб олган, бошларига туркман тумоғини бостириб кийган учовлон отларда Эрон томонга шиддат билан ўтиб кетишди.

Қизил аскарлар йўлига милтиқларидан уч-тўрт бор ўқ узиб, яна гулхан атрофига қайтиб келдилар. «Трухменлар яна қариндош-уруғларини кўриб келиш учун от чоптиряптилар шекилли», — деб чегарачиларни тинчлантирди уларнинг командири. Лекин бу сафар чегарадан ўтиб кетганлар «трухменлар» эмас эдилар. Рост, уч отлиқдан бирови, чиндан ҳам, така-туркманлардан бўлиб, саройга қарашли вахший дивизияда хизмат қилган сардор жаноб Азизов эди. Отлиқларнинг иккинчиси туркманга сира ўхшамасди. Уни Александр Николаевич Искандар дейишарди. У бир маҳаллар Туркистонга сургун қилинган маълум-машҳур улуғ княз Николай Константинович Романовга икки томчи сувдай ўхшарди. Улуғ княз Романов ҳақида ҳали ҳамон Туркистонда қанчадан-қанча мишмишлар ва афсоналар юради. Александр императорнинг яқин қариндоши сифатида аъло ҳазратнинг Лейб-гвардиясига тегишли кирасир полкида Петербургда хизмат қилар, инқилобий тўнтаришлардан сўнг Туркистонга ота-онаси ҳузурига қайтган эди. Биз ҳикоя қилаётган пайтга келиб улуғ княз қазо қилган, онаси Надежда Александровна Искандар Тошкентдаги улуғ княз саройи антиқахонасида ходима ҳисобида хизмат қиларди. Мағрур, порлоқ гвардия офицерининг келажаги қоронғу бўлиб қолган эди. Шунинг учун ҳам, у чет ўлкаларга бош олиб кетишга қарор берган эди. Наврўзободда чегарадан омон-эсон Эрон томонга ўтиб олгач, улуғ князнинг кенжа фарзанди не машаққатлар билан Ўрта Шарқ мамлакатлари ерларидан ўтиб, Францияга келди. Бу ерда узоқ яшаб, 1957 йилда Ниццада ҳаётдан кўз юмди. Лекин бугун ҳикоямиз унинг тўғрисида эмас.

Эронга ёриб ўтганларнинг ичида энг кўзга кўринган зот инглиз фуқароси Фредерик Бейли бўлиб, уни бир ярим йилдан бери бутун Туркистон хуфялари зўр бериб қидирар эдилар.

1967 йил 20 апрелда Америкада чиқадиган «Нью-Йорк таймс» газетасида босилган Ф. Бейли ҳақидаги таъзияда қуйидаги сўзлар ёзилган эди: «… у халқ томонидан қизиқиб ўқиладиган романларда тасвирланадиган суперагентларга хос куч-қудрат, омилкорлик ва тилларни билиш қобилиятига эга эди».

Бу қуруқ гап эмас. Асримизнинг биринчи чорагида инглиз офицери Фредерик Маршман Бейли (1882 — 1967 йиллар) афсонавий одамга айланган эди.

У Сандхерст ҳарбий академиясини тугаллаб, Ҳиндистонда Англия мустамлакачи қўшинлари сафида хизмат қилди. Марказий Осиёда ўтказилган ўта жиддий операцияларда қатнашди. У шарқ халқларининг бир неча тилларини мукаммал эгаллаб олди. Биринчи жаҳон урушигача у Жанубий-Шарқий Тибетнинг энг кўзга кўринган тадқиқотчиси сифатида танилди. Тибет ўша пайтларда ҳам сайёрамизнинг етиб бориш энг қийин ерларидан бири эди. Дунё Тибетни билмас эди. Шарқий Ҳимолой ҳақида фақат кўҳна хитой хариталаридан қисқагина маълумотларни билиш мумкин эди. Инглизлар Ҳиндистонда ҳукмронлик қилган чоғларида Тибетнинг тоғлик кишиларидан махсус пандитларни тайёрлаб етиштирган, улар лама роҳиблар қиёфасида Тибетга жўнатилар, сўнг инглизларга ўзлари кўрган-билган нарсаларини оғзаки маълумот тариқасида етказар эдилар. Айниқса, Брахмапутра дарёсининг юқори мансаби ён-атрофлари табиий шароитлари ҳақида маълумотлар жуда кам эди. 1912-1913 йилларда Бейли ва унинг ҳамроҳи топограф Генри Морсхед Цангпо деган овлоқ ерларни текшириб чиқдилар. Диханг дарёси оқиб ўтадиган юзлаб чақирим масофадаги жойларни харитага туширдилар. Улар сафар чоғида бир неча маротаба ўлимдан қолдилар, лекин жуда ажойиб география маълумотлари олиш ва йиғишга муяссар бўлдилар, қимматли илмий-табиий коллекция тўпладилар. Бир қанча шу пайтгача фанга маълум бўлмаган ўсимликлар ва ҳайвонот оламига мансуб турларни аниқладилар. Уларнинг баъзилари биринчи бўлиб кашф этган кишининг номи билан «рододендрон Бейли» ёки «Бейлининг тибет зангори лоласи» деб машҳур бўлди. Ёш тадқиқотчи Бейли ўз илмий текширишлари асосида «Хитой — Тибет — Ассом», «Тибетга паспортсиз» деб аталган китоблар ёзди. Хатарли саргузаштлар ва илмий кашфиётларга тўла бу китоблар ўз даврида катта шуҳрат қозонди. Бейли илмий кашфиётлари учун Қирол география жамиятининг олтин медалини олишга эришди.

Биринчи жаҳон уруши бошланиб кетиб, Бейли ҳарбий дипломатия ишига ўтди. У аввал Ироқда, сўнг Форсда сиёсий агент бўлиб хизмат қилди. Россиядаги инқилобий тўнтаришлар оқибатида фронт бўлиниб кетгач, Бейли иқтидорли дипломат сифатида Туркистонга жўнатилди. Унинг олдига «Оқ денгиздан Форс қўлтиғигача бўлган фронтни тиклашга ёрдам кўрсатиш» вазифаси қўйилди.

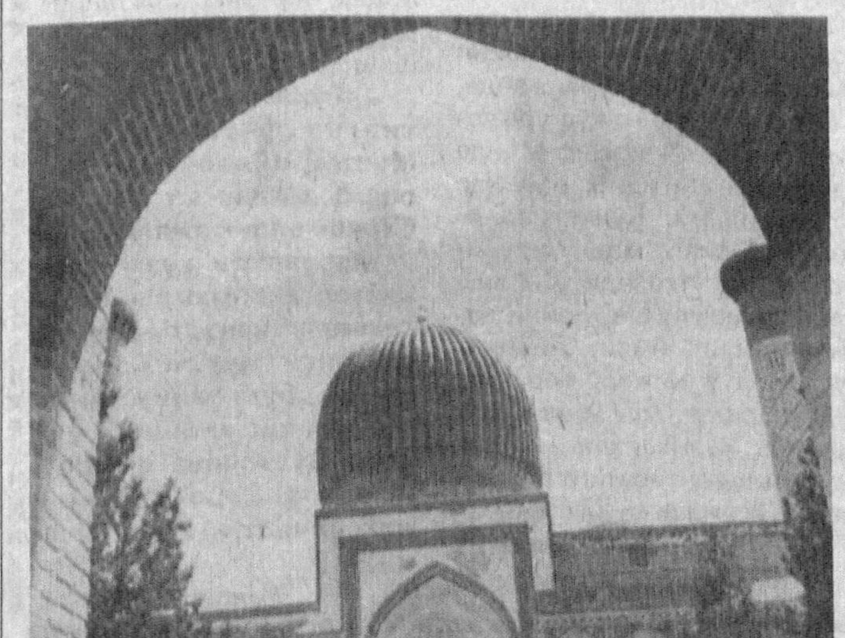

Машҳур тадқиқотчи 1918 йилнинг ёзида Ҳиндистондан Қашқар ва Фарғона орқали Тошкентга йўл олди. Унинг ёнида Россияни жуда яхши биладиган майор Блеккер ҳамда Хон Соҳиб Ифтихор Аҳмад деб аталган сипойи ҳамроҳлари ҳам бор эдилар.

Бейли миссиясининг аъзолари 14 августда Тошкентга кириб келдилар ва «Регина» деган меҳмонхонага жойлашдилар. Ҳозир ўтмишда анча машҳур бўлган ўша меҳмонхона биноси йўқ. Лекин эски тошкентликлар биладилар: 1966 йилдаги ер қимирлашига қадар бу меҳмонхона «Зарафшон» номи билан аталарди. Бейлининг дипломатик ишлари шу «Регина» меҳмонхонасида бошланди.

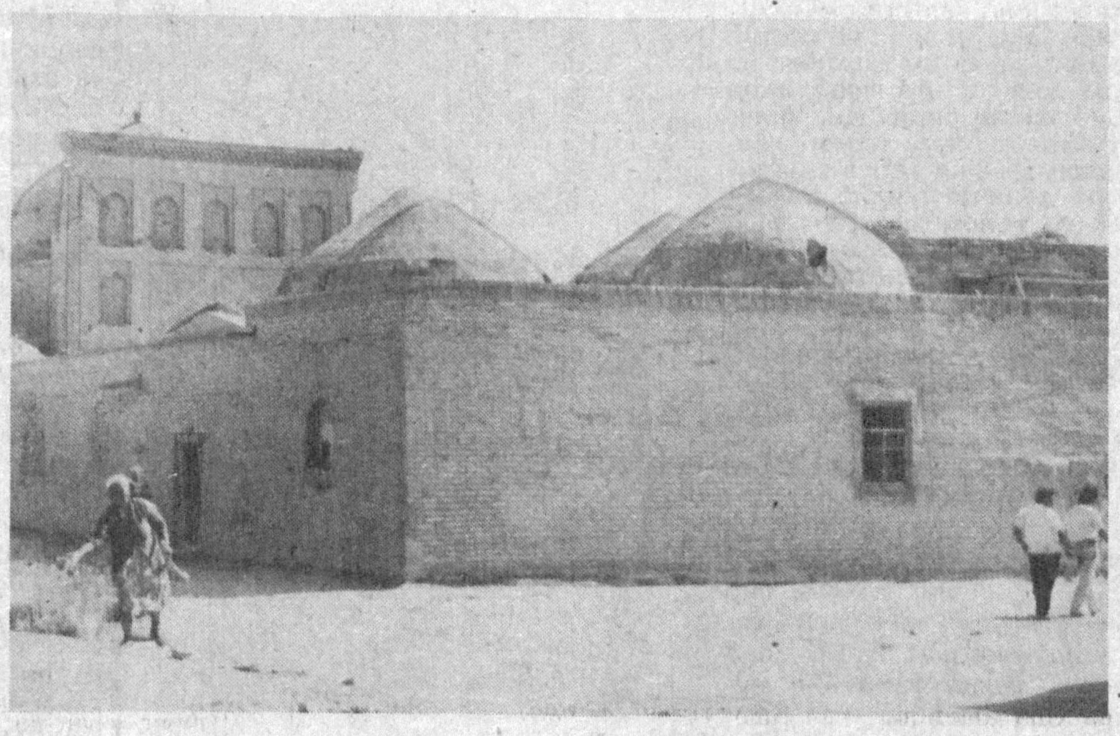

Тошкент тўнтаришлардан кейин жуда қаттиқ қийинчиликлар ичида яшарди. Очарчилик одамларни тўхтовсиз йиқитар, транспорт ишламас, тирикчилик ўтказиш хатарли бўлиб қолган эди. Савдо-сотиқ тўхтаган, ҳатто Тошкентнинг машҳур асрий дарахтларини кесиб ўтинга ятардилар. Четдан келган кишиларга ҳокимият ёмон кўз билан қарар, уларга ишонмасди.

Британия миссияси келдию дарҳол оғир аҳволга тушиб қолди. Гап шундаки, айни мана шу вақтларда Каспий атрофларида ҳарбий ҳаракатлар бошланиб кетган, бу ерда болшевикларга қарши бўлган ҳукуматни генерал Малессон қўмондонлигидаги инглиз экспедицион корпуси қўллаб-қувватламоқда эди. Бу корпус қароргоҳи Эронда жойлашган эди. Бейли ва унинг ҳамроҳлари душман тараф одамлари сифатида қамалиш хавфи остида қолдилар. Шу пайт Буюк Британиянинг Қашқардаги бош консули сэр Жорж Маккартни Тошкентга келиб қолди. У вазиятни бир қадар юмшатишга муваффақ бўлди. У Бейли миссиясининг ваколатларини тасдиқлаб берди. Яқинда Қўшма Штатларнинг Туркистондаги бош консули лавозимига тайинланган Рожер С. Тредуэлл ҳам Бейлига яқиндан ёрдам кўрсатди. Бейлидан фарқли ўлароқ, Тредуэллнинг қўлида АҚШ президентининг шахсан ўзи имзо чеккан консуллик ҳужжатлари мавжуд эди. Бейли ва Тредуэлл яқиндан дўстлашиб қолдилар ва Антантанинг вакиллари сифатида биргаликда Туркистон ҳукумати билан музокара олиб бора бошладилар.

Туркистонда Антанта қўмондонлигини ташвишга солаётган ҳодисалар йўқ эмас эди. Ўша пайтда бу ерда жуда кўп Австрия ва Олмония ҳарбий асирлари жамланган эди. Булар 190 мингга яқин ҳаммаси жанговар қобилиятга эга ҳарбий аскарлар ва офицерлар эди. Улар Россияда авж олган тўнтариш ва бебошликлар шароитида жуда хавфли кучга айланишлари эҳтимолдан йироқ эмасди. Ҳарбий асирлар бу ерларда мутлақо эркин юришарди. Бейли Андижондан ўтиб келаётгандаёқ бунга эътибор берган эди. «Немис ҳарбий асирлар отряди Шимолий Афғонистонга ўтиб, — деб ёзган эди у, — инглизларни ёмон аҳволга солиб қўйишлари мумкин. Чунки амир (Афғонистон амири Ҳабибулла) ўқни ташкил этувчи мамлакатлар билан иттифоққа кириб, Ҳиндистонга бостириб бориш нияти ҳам йўқ эмас». Ҳали биринчи жаҳон уруши кетаётган эди. Шунинг учун Буюк Британия ва АҚШ дипломатлари олдига учта вазифа қўйилган эди: Олмониянинг Ўрта Шарқдаги кўпорувчилик ҳатти-ҳаракатларига имкон бермаслик, Туркистон ҳукуматини Антанта душманларига стратегик хом ашё, чунончи — пахта сотмасликка кўндириш, Туркиянинг бу минтақада таъсири кучайишига йўл қўймаслик. Зотан, бу вақтлар Туркия биринчи жаҳон урушида Олмония ва Австриянинг иттифоқчиси бўлиб, Туркистонда ўз обрў-эътиборидан фойдаланиб, Антанта мамлакатларига қарши хуружни авж олдириши эҳтимол тутиларди.

Фредерик Бейли Туркистон ташқи ишлар халқ комиссари билан бир неча бора учрашиб музокаралар ўтказди. Олдинига ҳаммаси анчагина силлиққина борди. Инглиз дипломати ҳатто сиёсий бўлмаган ишлар билан шуғулланиш учун ижозат олди. У дастлаб Британия фуқароларининг мусодара этилган мол-мулклари масаласини тартибга солишга уринди. Британия музейи учун таниқли энтомолог Заруднийнинг коллекциясини сотиб олиш ҳаракатига тушди. Ўз миссиясига махсус бино ажратилишига эришди. Бу бино ҳозирги «Дўстлик» меҳмонхонасига яқин ерда жойлашган эди.

Лекин бирдан вазият кескин ўзгарди. 1919 йилнинг 15 октябрида миссия ходимлари уй қамоғида ўтиришга мажбур бўлиб қолдилар. Дипломатик имтиёзларига қарамасдан АҚШ бош консули Тредуэлл ҳам қамоққа олингани маълум бўлди. Лекин орадан бир кун ўтар-ўтмас, қисқа терговдан сўнг улар яна қўйиб юборилдилар.

Воқеаларнинг бундай кетишидан Бейли шунга амин бўлдики, дарҳол яшириниш зарур эди. АҚШ консулининг олган маълумотларига қараганда, Британиянинг дипломатия агентини яна қамоққа олишлари ва ҳатто отиб ташлашлари мумкин эди. Уни болшевикларга қарши кучлар билан алоқа ўрнатишда айблар ва гумон қилардилар. Бейли Тредуэллга биргаликда яширинишни таклиф этди. Лекин АҚШ консули буни рад этди. У АҚШнинг расмий консулини қамоққа олиш чет мамлакатларнинг янги болшевиклар ҳукуматини танишига тўсқинлик қилади-ку, деб умид қиларди. Америка дипломати янглишган эди. Уни 26 октябр куни яна қамадилар. Тредуэллни роса беш ой уй қамоғида асрадилар, уни икки маротаба ҳибсхонага терговга олиб бордилар, консулнинг ҳаёти жуда катта хавф остида қолди.

Бейли болшевикларнинг хуфяларидан яширинишга муваффақ бўлди. У Австриялик ҳарбий асир либосларини кийиб олди. Венгр ҳарбий асири Андре Кекеши номига ҳужжат тўғрилади. Тошкентда оломон ичига кириб кўздан ғойиб бўлди. Ҳарбий асирлар у пайтлар Тошкент кўчаларида бемалол юраверардилар. Ишончли кишилар Бейлини махфий уйга яширдилар. Бейли бу ерда зарур одамлар билан учрашар, америкалик дипломат дўстидан хат-хабар олиб турар, Туркистоннинг келажаги ҳақида машҳур француз археологи Кастанйе билан узоқ суҳбатлашарди. Қизил хуфялар сирли тарзда ғойиб бўлган инглиз дипломатини қидиришдан чарчаганларидан сўнг, Бейли Тошкентни тарк этди ва Чимён тоғлари сари йўл олди. Троицк, Искандар ва Хўжакент орқали у мўъжазгина Юсупхона қишлоғига етиб борди. У шу ерда асаларичилар қўналғасида туриб қиш пайтлари бир гуруҳ офицерлар билан Фарғона водийсига ўтиб кетишни мўлжалларди. Бу офицерлар орасида ҳатто битта генерал ҳам бор эди. Бейли бу генерални шартли тарзда «Гарибалди» деб атар, биринчи жаҳон урушида бу генерал жуда катта рол ўйнаган эди, деб ёзган эди.

Бу пайтга келиб, Бейли Эргаш қўрбоши билан алоқа боғлаган эди. Эргаш қўрбоши Қўқон мухторияти ҳукуматининг аъзоси бўлиб, деярли бутун Фарғона водийсини ўз қўл остида тутиб турарди. У Бейлининг Қашқарга омон-эсон етиб бориши учун ёрдам бериши мумкин эди. Эргаш қўрбоши Ифтихор Аҳмад сипойини Қашқарга ўтказиб юборган эди.

Лекин оғир қиш шароитларида мушкул довонлардан Фарғонага ўтиб бўлмади. Бунинг устига тоғларда ов пайтида Бейли оёғини майиб қилиб қўйди. Бейли Чимёнда Тошкентдан мунтазам хат-хабар олиб турди. Америка консули қандайдир йўллар билан унга ўз мактубларини етказишга муваффақ бўларди. 1919 йилнинг январида Тошкентда ғалаёнлар бошлангани ҳақида хабарлар келди. Британия дипломати пойтахтга қайтишга қарор қилди. 18 январда Тошкент кўчаларида жанглар бошланди. Ҳар ерга соқчилар қўйилган эди. Бейли фақат Троицккагина етиб кела олди. «Яхшиям шундай бўлган экан, — деб ёзди кейинчалик у, — бўлмаса «қизил террор» қурбонлари қаторида йўқ бўлиб кетар эканман. Осипов қўзғолонида тошкентликлар тўрт мингдан ортиқ кишини қурбон бердилар».

Бейли Чирчиқда ҳужжатларини ўзгартирди. У энди румин асири Георгий Хук бўлиб қолди. Шу ҳужжат билан у Тошкентда махфий тарзда яшай бошлади. У энди иттифоқчиларнинг Туркистондаги бирдан бир вакили бўлиб қолган эди. Бейли қўлга киритган барча қимматли маълумотларни усталик билан Британияга йўллаб турди. 1919 йил 27 мартда Тредуэллни соқчилар етагида Москвага олиб кетдилар. Бейли ундан ҳам ўз маълумотларини бериб юборишга улгурди.

Ёзда Ф. Бейли яна Чимён орқали Фарғонага ўтишга уринди, лекин бунга муваффақ бўлолмади. Шундан кейин элбасанлик албан Иосиф Касталу номига тўғриланган ҳужжатлари билан болшовойларнинг хуфялари кўзини бойлаб Ҳарбий назорат хизматига кирди. 1919 йилнинг кузида ҳарбий назоратнинг янги ходими хизмат тақозоси билан Когонга жўнади. Когон ўша пайтда Бухоро амирлигининг пойтахти яқинида жойлашган бўлса ҳам, Туркистонга қарашли деб ҳисобланарди.

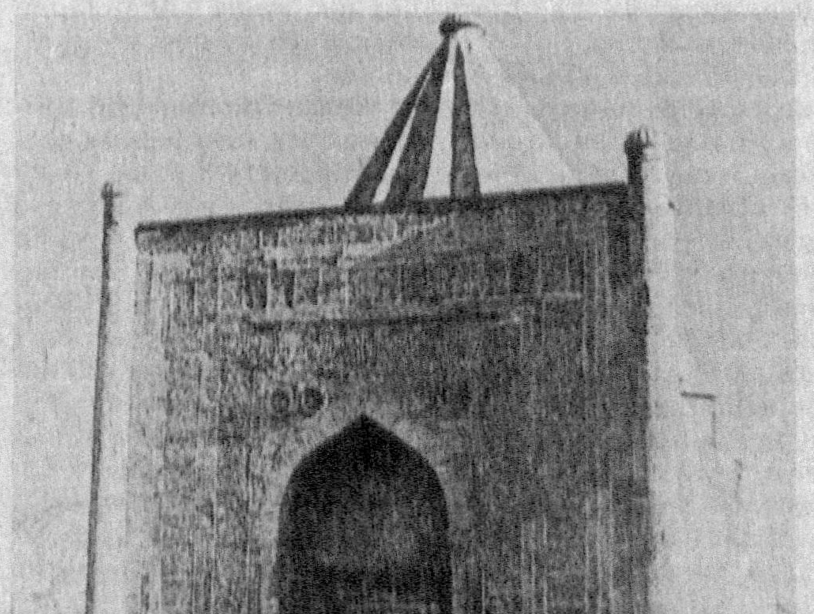

Британия дипломати ўша пайтда Бухорода яшаб турган тошкентлик маълум-машҳур савдогар Орифхўжабой ва бошқа обрўли кишиларга ўзи борасида ёзилган тавсияномаларни ҳам элтган эди. Унинг амир Саид Олимхон билан ҳам учрашиш ниятлари йўқ эмас эди.

Бундай учрашув бўлганми-бўлмаганми, номаълум. Ўша вақтлар Бухоро амирининг аҳволи анча мушкул эди. У бир қарашда Россиядаги янги ҳукуматнинг иттифоқчиси эди. Лекин Марказий Осиёда вужудга келган кучлар нисбатини чуқур тушунган ҳолда, у болшовойларга умид боғламас эди. Саид Олимхон кейинчалик бу ҳақда шундай деб ёзган эди: «Мен шартномага имзо чекиш учун Ленин билан Троцкийга, ўз вакилларимни жўнатдим. Шу билан бирга мен бу кишиларга сира ҳам ишониб бўлмаслигини, менинг ҳаракатларим ҳеч бир натижа бермаслигини билардим. Асоси мустаҳкам бўлмаган бундай ҳукумат билан музокарага кириб, мен ўзимни улуғ давлатлар кўз ўнгида ноқулай бир аҳволга солиб қўярдим».

Назаримда, Наврўзободда чегарадан ўтишда Ф. Бейлига амирнинг ўзи ёрдам қўлини чўзган бўлиши керак. Ҳар ҳолда 1919 йилнинг 18 декабрида Бухородан учта «туркман» йўлга чиққанлиги маълум, Улар темирйўл бўйлаб юрмай, Бухоро ерлари орқали Амударё бўйидаги Бурдалиқ деган жойга келиб, ундан Сариёзи ва Гумбазлидан ўтиб Эрон чегарасига чиққан эдилар. Амирнинг кўмаги бўлмаса, Бейлининг сафари нима билан тугаши бир худога аён.

1920 йилнинг 14 январида Фредерик Бейли Машҳад яқинида жойлашган инглиз экспедиция корпуси қароргоҳида генерал Малессон билан дўстона гурунглашиб ўтирар эди.

Мана, Фредерик Бейлининг Туркистондаги саргузаштларидан бир шингилини ҳикоя қилдик. Ушбу воқеалардан кейин Бейли Шарқда Британия ҳукуматига узоқ йиллар самарали хизмат адо этиб юрди. У 1938 йилдагина истеъфога чиқди.

Бу пайтда у Британиянинг Непалдаги элчиси эди.

Лондонда 1946 йилда «Жонатан кейп» нашриёти Ф. Бейлининг «Тошкентдаги миссия» деган китобини босиб чиқарди. Бу китобида у фуқаролар уруши алангаларида қолган Туркистонда Британия сиёсий агенти сифатида бошидан кечирган хатарли саргузаштларга тўла ҳаёти ҳақида батафсил ҳикоя қилади. Ўз вақтида бу китоб ҳақида кўп шов-шув бўлиб ўтган ва Бейли олиб борган ишлар тўғрисида анча-мунча мишмишлар ва афсоналар тўқилган. Машҳур шарқшуноснинг оғир замонларда кечган ҳаётини ўрганиш, билиш тарихимиз, кечган кунларни чуқурроқ тушунишга ёрдам беради.

Борис Голендер
«ЭКО» дан «МТ» учун

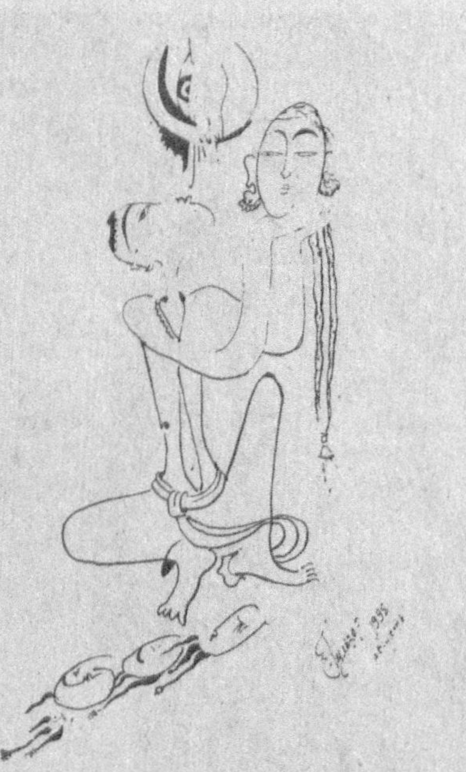

Қадим илмлар зиёси

ҲИКМАТЛИ ШЕЪР ВА СЕҲРЛИ БАЁН

Убай ибн Каъб ривоят қилади: Расулуллоҳ (С.А.В) дедилар: Баъзан шеър ҳикматли бўлади.

Ибн Умар ривоят қилади: икки киши Машриқ томондан келиб (одамларга) маъруза қилганларида, кишилар уларнинг сўзларини ёқтириб, ҳайратландилар. Ўшанда Расулуллоҳ «баъзан баён сеҳрли бўлади» дедилар.

Еттинчи аср аввалари, Қуръони карим буюк тангри томонидан унинг сўнгги элчиси ҳазрат Муҳаммад (С.А.В) га юбориладиган чоғлар, арабларда шеър ва адабиёт тараққиёти юксак поғоналарга кўтарилган, Саҳбон каби машҳур ҳатиб ва фасоҳат тимсоли, «Сабъаи муаллáка» (еттита Каъба деворларига осилган шоҳ асар қасидалар) муаллифлари каби йирик адиб ва шоирлар етишиб чиққан давр эди.

Ўшанда Қуръон оятлари ўзининг мустаҳкам таркиби, маънавий кучи, мўъжизали услуби, ҳикматли иборалари, ёқимли қиссалари ва чиройли образлари билан барчани ҳайратда қолдириб, араб дунёсининг буюк шоирларини тиз чўкишга мажбур қилган эди.

Қуръонда баъзан аруз вазнларига тенг келадиган иборалар, масалан, «лан танолул — бирра ҳатто тунфиқу миммо туҳиббун» каби қисқа оятлар ва жумлалар мавжуд бўлса ҳам, олимлар иттифоқ билан Қуръон шеър эмас, деб айтганлар, Қуръон оятларидан бирида ҳам бу нукта таъкидланган.

Қуръони карим сураларидан бири «суратуш-шуаро» (шоирлар сураси) деб аталган бўлса ҳам, унинг 24-оятида «шоирларга йўлдан озган кишилар эргашадилар» деб айтилган. Лекин барча олимлар тан олишларича, ушбу оят ислом динини инкор қилиб, унга ва унинг асосчиси ҳазрат Муҳаммад (С.А.В) га қарши туриб, ўз ҳажвий шеърлари ва қасидалари билан мусулмонлар руҳиятини тушириб, ушбу муқаддас ва илоҳий динни қоралашга уринган шоирларга қаратилган эди. Негаки, мазкур суранинг 27-оятида иймон келтириб, яхши амаллар қилган ва ҳар доим Аллоҳ ёди билан бўлган кишилар, шоирлар мазкур ҳукмдан (гумроҳликдан) истисно қилинади.

Имом Бухорий ўз китобида ривоят қилган юқоридаги икки ҳадисдан, сўз — шеър ва баён мақоми қанча юксак эканлиги яққол кўриниб туради.

Илм, баён ва шеър воситаси бўлмиш «қалам» Қуръонда ардоқланиб, 68-сура «Суратул-қалам» деб аталган. Қуръони каримнинг ўзи ундаги мусажжаъ иборалар, уйғун ва ҳамоҳанг жумлалар, Мажозий ифодалар, турли-туман лафзий ва маънавий бадиий санъатлар ва гўзал баён услублари билан тўлиб-тошган оятлари орқали, шеърдан устун турадиган бир мўъжизадир.

Ҳазрат Муҳаммад (С.А.В) бир томондан исломга яъни ҳақиқат ва адолатга қарши, душманлар томонидан ёзилган қасидалар ва шеърларни қоралаган бўлса, иккинчи томондан воқеликни ифода қилувчи, адолат тантанасини кўрсатувчи, олий фазилатларни талқин этувчи ҳикматли шеърларни ёқтириб, ҳар доим чексиз қизиқиш билан бу каби шеърларни тинглаб ва таҳсинлаб келганлар. Масалан, Саҳиҳ Муслимда келганидек, Амр ибн Шурайд ривоятига кўра, отаси унга бундай деган экан: Бир куни Расулуллоҳ билан биргаликда кетаётганимда мендан «Умайя ибн Салт шеърларидан бирон нарсани биласанми?» — деб сўраганларида, мен «ҳа» дедим, «ўқигин»дедилар. Мен бир байтни ўқиб бердим. «Яна ўқи» — дедилар. Яна бир байт ўқидим. «Ҳи-ҳи, яна ўқи!» — дедилар. Шундай қилиб, мен (унинг шеърларидан) юз байтни ўқиб бердим.

Қизиғи шундаким, Умайя ибн Салт жоҳилият даврининг шоирларидан бўлиб, мусулмон бўлиш имкониятига эга бўлмаган эди.

Шунингдек, Абу Ҳурайра ривоятига биноан, Расулуллоҳ (С.А.В) Лабийднинг — алокуллу шайин моҳалаллоҳа ботилун — яъни Аллоҳдан бошқа ҳамма нарса ботил, асоссиздур деган шеъри, шоир айтган энг тўғри — ҳақ сўздур», деган эдилар.

Лабийд жоҳилият даврининг шоири бўлса ҳам, кейинроқ ислом динини қабул қилиб, Қуръон менинг учун етарлидур деб, шеър ёзмай қўйди.

Ҳазрат Муҳаммад ҳар доим «шоируннабий» (пайғамбарнинг шоири) деб лақабланган Ҳассон ибн Собит Хазрамий (вафоти 54 ҳ.қ.й 674 м.)ни, ҳақиқатнинг ашаддий душмани бўлмиш мушрикларга қарши, сўз қуролини ишлатишга тарғиб қилардилар. Масалан, Бароъ ривоятига кўра, Баний Курайза уруши кунида Ҳассон ибн Собитга қараб, «Мушрикларни ҳажв қилгин, Жаброил сен биландур» дедилар. Ҳазрати расул ҳар доим Ҳассон ҳақида: «Илоҳий, менинг тилагимни қабул айлаб, уни Руҳулқуддус (Жаброил) билан қўллаб-қувватлагин» деб дуо қилардилар.

Ҳассон Исломда биринчи бўлиб диний шеър ёзган шоир эди. Унинг шеърлари ислом тарихининг биринчи босқичи учун катта ва муҳим тарихий манба ҳисобланади. Унинг шеърлар девони неча марта нашр қилиниб, энг яхшиси 1901 йилдаги Лондон нашри ҳисобланади.

Сўз мўъжизасини ниҳоят ёқтирган буюк Тангри элчисининг ҳадислари хитобалари шундай гўзал иборалар, бир-бирига мутаносиб ва уйғун тушган калималар ва табиий ифода санъатларидан таркиб топганким, уларни ўқиган киши чуқур мазмунини англаб қониққан ҳолда, қандайдир бир икстатик туйғуларга берилиб, ажойиб маънавий лаззат сезади. Ул зоти бабаракат ҳақиқатсевар ва халқпарвар шоирлар ҳомийси сифатида, ҳатто ўзларига қарши шеър ёзган кишилар учун ҳам кечиримли бўлиб, уларни ташвийқ ва тарғиб этиб келганлар. Биз бу ўринда «Бонат суоду» қасидаси ҳақидаги ажойиб можарони келтирмоқчимиз.

Каъб ибн Зуҳайр ибн Абисалмо «Муҳазрамий», яъни ҳам жоҳилият ва ҳам ислом даврларида яшаб ижод этган шоирлардан бири эди. Унинг акаси Бухайр (жубайр) иймон келтириб, ислом динини қабул қилганда Каъб уни маломат қилиб, ҳазрат Муҳаммад ва ислом динига қарши туриб ҳажвий шеър ёзган эди. У кейинроқ ўз қилмишидан пушаймон бўлди. Акаси маслаҳатига кўра, ҳазрат Расули акрам ҳузурига бориб, «Бонат Суоду» номи билан катта шуҳрат қозонган ўз қасидасини (630 мй) Мадина масжидида он ҳазрат ҳузурида ўқиб, узр сўраган эди.

Каъб ибн Зуҳайрнинг ушбу қасидаси 57 байтдан иборат бўлиб, биринчи қисми ташбийб ва тағаззул (қасиданинг бошланғич қисмида севги-муҳаббат ва ёшлик ҳақида бир неча байт ёзгандан кейин, асл мақсадга ўтиш)дан иборат бўлиб, араб шеъриятида бундан 1368 йил муқаддам ёзилган гўзал лирикалардан ҳисобланади.

Шоир ташбийбдан кейин ҳазрат пайғамбар мадҳига ўтиб, унинг набийлик олий фазилатлари, юксак ахлоқий сажияларини васф этиб, ислом динининг мақоми ва аҳамиятини кўрсатади.

Ҳазрат пайғамбар ҳузурида ўқилган қасиданинг ташбийбидаги ўхшатишлар, маъшуқа гўзаллигини ифодаловчи образлар, севги-муҳаббат ҳис-ҳаяжони, соғиниш ва фироқ дардининг инъикоси, ул зотга манзур бўлиб, ўз елкаларидан бурда (кенг Либос)ларини олиб унга туҳфа қилганлари шуни кўрсатадиким, шеър инсон табиати, ҳаёт талабидан келиб чиққани учун, ҳар бир шахс ва ҳар бир инсоний жамият учун инкор этиб бўлмайдиган зарурат ҳисобланади.

Биз баҳсимизни «Бонат Суоду» яъни Суод ажралди номли қасида ташбийбининг бир неча байти таржимаси билан тугатамиз:

— **Суод, мендан ажралиши билан бугун кўнглим телбалигини оширди, қалбим унинг муҳаббати занжиридан қутула олмай, дардмандалик билан изидан бормоқда — ажралиш чоғи — фироқ тонгида, Суод сурмали кўзлари билан ҳаёдан ерга қараб турарди, ва гўзал кийикларга ўхшарди.**

— **У қайтишда ёқимли, кетишда ингичка ва ларзон бели билан жозибали, уйғун ва келишган бўйи билан мафтункор.**

Ундан кейин шоир ҳазрат Расул мадҳига ўтиб бундай деди:

— **Ҳақ элчиси яратувчининг қиличларидан шундоқ бир яланғоч нурли қиличким, ўз порлаши билан ҳидоят йўлини ёритиб туради.**

Абдулҳаким ШАРЪИЙ ЖУЗЖОНИЙ

ТАЖАЛЛИ.

Муҳаммад АВФИЙ

ДОНО ХОТИННИНГ ТАДБИРИ

Ниҳоятда латиф ва гўзал бир йигит бор эди. Унинг ғоятда зукко хотини бор эди. Хотин доимо эрига: «Мабодо, шайтон васваса қилиб, эплай олсанг, бировга ишқибозлик қилгин. Агар тутилиб қолсанг, зинҳор тезлик билан менга хабар қил. Токи бирор чора-тадбир ўйлаб топай ва сени бу андишадан чиқарай», дерди.

Кунларнинг бирида йигит подшоҳнинг хос канизакларидан бири билан султоннинг боғида суҳбат қурарди. Шароб ва мевалар муҳайё бўлиб, висол онлари яқин эди. Подшоҳнинг хос ҳожибларидан бирининг назари ушбу канизакка тушиб, унинг ҳирсини қўзғатган эди. Аммо канизак уни ёқтирмас эди. Ҳожиб эса доим унинг изидан юриб, таъқиб қиларди.

Ниҳоят, ҳожибга подшоҳнинг канизаги бегона йигит билан шоҳ боғида суҳбат қурди, деб хабар етди. Ҳожиб ўзи билан бирга бир неча хизматкорларни олиб келди ва йигит билан канизакни ушлаб подшоҳнинг зиндонига олиб кетди ва зиндонбон қўлига топширди. Тонг отгач, подшоҳ ҳузурига арз қилиб бормоқ ва унинг фармонига мувофиқ иш қилмоқни ўз олдига мақсад қилиб, ҳожиб уйига қайтиб кетди.

Йигит ўзини бало домида кўрди. Боғбоннинг шогирдини ўз уйига жўнатиб, ўз аҳволидан хотинига хабар етказди. Хотин дарров бир товоқ ҳолва пишириб, устига балиқ ва бир неча нон қўйди. Чодирасини ёпиниб, зиндон олдига келиб, зиндонбонга деди: «Менинг бошимга бир иш тушди. Зиндондагиларга ҳолва ва таом беришни ният қилган эдим. Агар сен бу хайрли ниятга хайриҳоҳ бўлсанг ва эшикни очсанг, бу таомни уларнинг олдига қўйсам. Сенга хизмат ҳақини берсам, шояд худойи таоло лутф қилса ва мен ўз назримнинг уддасидан чиқсам».

Зиндонбон зиндон эшигини очди. Хотин зиндонга кирди. У таомни зиндондагиларнинг олдига қўйди. Ўз чодирасини мазкур канизакка бериб деди: «Чодирани ёпиниб ташқарига чиқиб кетавер. Агар зиндонбон сендан таомни маҳбусларга бердингми? — деб сўраса, — бердим, — деб жавоб бер».

Шундан сўнг канизак чодирани бошига ёпиниб, бўш товоқни бошига қўйиб, эшик томон юрди ва саломат чи-

Нодир воқеалар

қиб кетди.

Эртаси куни ҳожиб подшоҳнинг ҳузурида арз қилди: «Кеча тунда фалон канизакни боғда номаҳрам бегона йигит билан қўлга туширдим ва зиндонга солдим».

Подшоҳнинг рашк ўти аланга олиб, тахтни майдон ўртасига қўйиб, жазо қуролларини муҳайё қилишни буюрди. Шундан сўнг, йигит билан хотинни қўриқлаб келтиришларини буюрди. Ниҳоят, йигит подшоҳ олдига келган эди, подшоҳ унга: «Бизнинг ҳарамимизга ибосизларча қадам қўйиб киришга қандай ҳаққинг бор», деб бақирди. «Эй шоҳим, бу ишда айб хотинимдадир. У доим менга, подшоҳнинг боғига бориб томошо қилайлик, дерди. Боғбон бизга дўст эди. Шундай бўлса ҳам мен унга, яхши эмас, бизнинг подшоҳ боғига боришимиз одобдан эмас, дердим. Хотиним менинг сўзимни эътиборга олмади. Мана энди подшоҳнинг қаҳру ғазабига гирифтор бўлиб турибман», деди йигит.

Подшоҳ йигит ёнидаги хотинига яхшироқ боқиб кўрдики, канизак эмас, балки йигитнинг хотини экан. Подшоҳ жуда қаттиқ ранжиди ва халойиқ ўртасида ҳожибга минг қамчи уришни буюрди. Йигит билан хотинидан узр сўради ва: «Менинг боғим сизларникидир, қачон хоҳласангиз, ўша пайтда келиб томошо қилинглар», деб фармон берди.

Йигитнинг балодан қутулиб қолишига сабабчи хотинининг ақл ва идроки эди. Агар хотин ғайрат қилмаганда эди, йигит ғазабга учраб ҳалок бўларди. Бундан маълум бўладики, оқила хотиннинг фикридан кўра эзгулироқ истеъдод йўқ.

Турғун ФАЙЗИЕВ таржимаси

Дунё кўриб дунёлар ярат

ГУЛЗОРА ДУНЁГА ЧИҚАДИ

Бу кўҳна дунё сирларини не-не олиму донишмандлар ўрганишга, кашф қилишга уринди. Бу уринишлар жараёнида ноёб кашфиётлар қилинди. Лекин инсоният яратилган кашфиётлар билан тўхтаб қолгани йўқ. Аксинча, булар келгусидаги изланишлар учун пойдевор вазифасини ўтади. Ҳа, дунё чексиз, инсон умри чекланган. Шу қисқа давр ичида инсон дунёни англашга, идрок этишга ва ўзи «дунё» яратишга уриниши лозим. Буюк Яратувчидан биз инсонларга яратувчанлик инъом қилинган. Ҳа, дунё кўриб дунёлар ярат.

Санъат олами, мўъжизавий олам. Унга мурожаат қилган одам санъатнинг «сеҳру-жодусига» сеҳрланиб қолар экан. мен ҳам худди шу ҳолатга тушдим. Қўлимга мўйқалам ушлаб бирор-бир тасвир ярата олмасам-да, кўнглим бу тасвирий оламдаги ғайритабиийликка интиқ... Ҳар сафар янги ижодкорни ўзим учун янгидан кашф қиламан. Унинг ихлосмандига айланаман. Бетакрор мўйқалам соҳибаси, 90-йиллар тасвирий санъати мактабининг ёркин истеъдоди, мусаввири Гулзора Султонова ижоди серқирралилиги ва юксак профессионализми билан алоҳида мавқега эга.

Мусаввира билан илк танишувдаёқ уни негадир синчалакка ўхшатдим. Бу бежиз эмас экан. Нозиккина жуссаси билан ҳақиқатдан ҳам бир дунёнинг ишларини амалга оширишга қодир. Дилкаш, самимий, тиниб-тинчимас ижодкор. Саранжом — саришта хонадон. Бир қарашдаёқ буюмларининг дид билан жойлаштирилганини сезиш мумкин. Гулзора опа чой тайёрлаш тараддудига тушиб кетди. Хонадаги токчаларда ўнлаб лойдан, шамотдан ишланган шакллар. Миллий услубдаги қўғирчоқлар. Деворда турли ҳажмдаги расмлар. Миниатюралар, монотиплар. Ҳамма ишларда профессионализм кузатилади. Ҳар бири ўзига хос санъат асари.

Бу асарлар орқали рассом характерини топишга ҳаракат қиламан. Уларда жимжимадорлик кучли. Асарларда юмористик кайфият акс эттирилган.

«Келин ўғирлаш» деб номланган асарнинг номиёқ сизда табассум уйғотади. Келин эшак устида куёвни ўғирлаб кетаяпти. Назаримда ёр-ёр куйланилаётгандек. Ёки мана бу шаклга эътибор беринг: дарахт устида ошиқ маъшуқа ойнасига боқиб дардли қўшиқ куйлаяпти. Романтик кайфият. Мана бу шаклда хўроз уриштиришга бораётган чол образи. Маълумки, лойда ишлаш жараёни жуда эпчилликни, ҳар бир дақиқадан унумли фойдаланишни талаб қилади. Шакллардаги нақшнинг, чизгининг кўплигини кўриб, ижодкорнинг нақадар чаққонлигини ҳис қилдим.

Деворда миниатюра услубида ишланган асарлар ҳам осиғлиқ. Миниатюранинг ғайритабиийлиги мени ҳайратга солди. Диққат билан кузатиб бу асарда бугунги қовун-тарвуз бозори акс этганлигини кузатиш мумкин, Фарғона бозорларидан бири. Бозор ғовур-ғувури қулоғингизга чалингандек бўлади. Мана бу миниатюрада тўй бўлаётган ҳовли акс этган. Қозонларда ош тайёрланаяпти. Ҳали замон келин келадигандек.

Мусаввира бадиий графикада ҳам самарали ижод қилади. Бу ижодкор ижодининг яна бир сержило қирраси. График ишларда фалсафий мушоҳада кучли. «Ажр» деб номланган асарда рассом борлиқ ҳақида фалсафа сўйлайди. Дунё чархпалак. Инсон умри чархпалакнинг бир айланишида оқиб ўтадиган сувдек шиддатли.

«Илҳом фариштаси» рассом тафаккури меваси. Асарда ашъор битаётган Умар Ҳайём ундан илҳом олаётган ижод фариштаси.

«Тажалли» асарида ҳам фалсафий мазмун ўз ифодасини топган. Гулзора Султонова ишларини турли талқинларда шарҳлаш мумкин. Фалсафий, дунёвий, тасаввуфий. Уни тушуниш, идрок этиш томошабин тафаккур тарзига боғлиқ.

Мусаввира ижодининг йўналиши турлича. Кичик скулптура ишларини кўриб, рассомнинг асосий ижод йўналиши шу бўлса керак деб ўйлаб қоласиз.

«Қиз орзуси» деб номланган скулптурада қиз болага хос нафислик кучли. Тошдан ўта маҳорат билан ишланган. Гулзора Султонованинг ҳар бир ишга дадиллик ва ишонч билан ёндошиши кўриниб турибди.

Мўъжаз дастурхон устида мусаввира билан суҳбатлашишга киришаман.

— **Гулзора опа, санъат олами илоҳийликка дахлдор. Санъаткорга талант Оллоҳ томонидан инъом қилинади. Назаримда сиз тасвирий олам билан уйғунлашган ҳолда яшайсиз...**

— Мен қачон қўлимга мўйқалам олиб расм чизганимни эслолмайман. Қўлимга қалам тутганимда ҳали тилим чиқмаган эди. Рассомлик менга отамдан ўтган. У киши туғма ҳаттот эдилар. Бирор жойда ўқимаганлар. Қўлимга қалам тутган биринчи устозим отам. Эсимда, уйимизга меҳмон келган кунларнинг бирида мен отамга чизган расмимни олиб чиқдим. Адашмасам, бу гилоснинг расми эди. Отам ҳайратланиб: «Одам боласи ҳам шунчалик ғайритабиий бўладими? Жуда ўхшатибди» деб, меҳмонларга мақтаган эдилар. бу воқеа бир умр кўз ўнгимда туради, менга ишонч ва дадиллик бағишлайди. Мактаб даврида ҳам жуда кўп расмлар чизардим. «Шоҳсанам ва Ғариб» достонини жуда яхши кўриб ўқийман. Достон асосида расмлар ишлаб, яқинларимга совға қилардим. Саккизинчи синфни тугатиб, Педагогика билим юртига кирдим. У ерни тугатгач, мактабимга қайтиб келиб болаларга расм ва чизмачиликдан дарс бера бошладим. Болаларга боримни берардим. Лекин ижод, тасвирий олам мени ҳеч тинч қўймасди. Островский номидаги театр ва рассомлик институтига икки йил имтиҳон топшириб, йиқилганман. Шунда мен ўзимда етарли академ билим йўқлигини сездим. Жиддий ва ихлос билан тайёрланиб, ўқишга кирдим. Ўқиш жараёни менга кўп нарса берди. Ҳозир ўйлаб кўрсам, институт мени рамкага солиб қўйган экан. Менинг табиатим эркинликка, фавқулодда янги бир нарса яратишга мойил. Ранг-тасвир ижодимнинг ўзаги. Шу соҳада ижод қила бошладим. Лена исмли дугонам майда пластика билан ишлаб кўришни маслаҳат қилди. Ва бир бўлак хом ашёни қўлимга тутқазди. Ишонасизми, умуман янги оламни кашф қилганман. Кичкина, жуда кичкина шаклларни ясаганман. Ҳайратга тушганман. Ҳар сафар асарни тугатганда янгидан ўзимни топаман. Санъат, тасвирий санъат ҳаётим билан чамбарчас боғланиб кетган.

Ушбу саҳифани безашда Гулзора Султонова асарларидан фойдаланилди.

— **Тасвирий санъатда ўз йўлингизни топдим деб ўйлайсизми? Изланиш табиатингизга хос жараёнми?**

— Изланиш ижодимнинг бош мезони. Мен ҳали изланишдаман. Дилимдаги орзуларим амалга ошиши учун изланишим, яратишим, меҳнат қилишим шарт. Мармарда, заргарликда ишлаш ниятим бор. Ўз йўлим, ўз услубимга келсак, бунга санъатшунослар, рассомлар баҳо берсин. Бир нарсадан хурсанд бўлардимки, графикада ишлайдиганлар, керамика усталари, ҳайкалтарошлар ишларимни тан олишса, яхши баҳо беришса, бу мен учун катта муваффақият бўларди. Яратган янги асаримдан роҳатланиш бахт. Эсимда тошдан биринчи марта филча ясаганимда хурсандлигимдан боладек қувонганман.

— **Сиз ўзингизни табиатнинг нозик бир бўлаги аёл сезасизми, ёки ижодкор?**

— Мен рассомман. Ижодкорман. Гўзалликка интиламан, излайман, яратаман. Ижодкорнинг жинси бўлмаса керак.

— **Асарингиз қандай туғилади, ижод жараёнингиз ҳақида гапириб берсангиз?**

— Пикассодан яратаётган асарингиз қандай чиқишини биласизми деб сўрашганда, у билсам бу ишга қўл урмасдим деб айтган экан. Менда ҳам бевосита иш жараёнида ғоя туғилади. Қўлингиздаги хом ашё сизга маълум ҳукмронлигини ўтказади. Дейлик, фил ясамоқчиман, лойни эзғилай бошлайман. Лойнинг хусусиятига эътибор бераман. Ёки фарфор, ўта инжиқ материал. Қўлингиздаги материалнинг қонуниятига бир қадар бўйсуниш лозим.

— **Дўстларингиз борми?**

— Ҳамма дўстларим санъат

кишилари. Асосан рассомлар. Уларнинг ижодини кузатаман. Бугунги кунда Тошкентда яшаб ижод қилаётган тўртга аёл билан биргаликда ижодий гуруҳ тузганмиз. Гулсара Ражапова Ўзбекистонда ягона ҳайкалтарош аёл, Шаҳноза Мўминова форфорда ижод қилади, Шаҳноза Абдуллаева истеъдодли рассом. Галия Абдураҳмонова моҳир рассом, санъатшунос. Биз бир-биримизга ёрдам берамиз. Орзуларимиз, интилишларимиз ўхшаш.

— **Гулзора опа, суҳбатингиз учун раҳмат. Муштарийлар номидан сизга соғлик ва ижодий баркамоллик тилайман.**

Мусаввира ҳузуридан қайтар эканман, миллий тасвирий санъат осмонида янги нурли юлдуз пайдо бўлганини дил-дилдан ҳис қилдим. Гулзора Султонова фидоий ижодкор. Зеро, фидойилик санъатга жуда ярашади.

Дилфуза КАМОЛ

МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 00136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —0520.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Саҳифаловчи: Холида ИСЛОМОВА.
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.
Босишга топшириш вақти 20.50

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 133-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи — Шерали НИШОНОВ.